

Onze Gewesten

van 1400 tot 1800

Wapenschild van Filips de Goede

Wapenschild van Karel V

Wapenschild van het Spaanse koninkrijk

Wapenschild van de Oostenrijkse Habsburgers

Inhoudstafel

Inleiding

I) Het Bourgondisch Tijdperk 1384-1477

Stamboom

- Filips de Goede
- Karel de Stoute
- Maria van Bourgondië
- De Vlaamse schilderkunst in het Bourgondisch tijdperk
  - Jan van Eyck
  - Rogier van der Weyden
  - Hans Memlinc
  - Hugo van der Goes
  - Dirk Bouts
  - Gerard David

II) De eerste Habsburgers 1477-1555

Stamboom

- Maximiliaan van Oostenrijk
- Filips de Schone
- Johanna van Castilië
- Margaretha van Oostenrijk
- Karel V
  - De jonge Karel
  - De volwassen vorst
  - Karel V in de slag bij Mühlberg
  - De oudere, ontgoochelde keizer
  - De laatste jaren: Yuste
  - De echtgenote van Karel V: Isabella van Portugal
  - De leermeester van Karel V: Paus Hadrianus VI
  - De geldschieter van Karel V: Jacob Fugger
  - De grote rivalen van Karel V: Frans I en Hendrik VIII
  - De aartsvijanden van Karel V: Luther en Calvijn
- De prins der humanisten: Erasmus

III) Het Spaans Tijdperk 1555-1713

Stamboom

- Filips II
- De tijd van de landvoogden
  - Margaretha van Parma
  - Kardinaal Granvelle
  - Alva. Egmont en Horne
  - Requesens
  - Don Juan van Oostenrijk
- De echte overwinnaar: Willem van Nassau, prins van Oranje
- Een luciede getuige: Pieter Bruegel de Oude

- Alexander Farnese
- Filips van Marnix van Sint-Aldegonde
- De grote Vlaamse geleerden uit de 16de eeuw
  - Christoffel Plantijn
  - Rembertus Dodonaeus
  - Abraham Ortelius
  - Mercator
  - Simon Stevin
  - Justus Lipsius
  - Andreas Vesalius
- Filips III
- Albrecht en Isabella
- De Vlaamse grootmeesters van de 17de eeuw
  - Pieter Paul Rubens
  - Antoon van Dyck
  - Jacob Jordaens
  - David Teniers de Jonge
- Filips IV
- Olivarez
- Ferdinand van Oostenrijk
- Karel II
- Filips V
- De zwarte tijden: 1641-1713
  - 1641-1648
  - 1648-1659
  - 1659-1668
  - 1668-1678
  - 1678-1697
  - 1697-1713

IV) Het Oostenrijks Tijdperk 1713-1794

Stamboom

- Karel VI
- Prins Eugene van Savoye
- Maria Elisabeth
- Markies van Prié en de Oostendse Compagnie
- Maria Theresia
- De slag van Fontenoy
- Karel van Lotharingen
- Charles - Joseph de Ligne
- Jozef II
- Maria Christina
- De Brabantse Omwenteling van 1789-1790
- Leopold II
- Frans I

Epiloog

Inleiding

In 1384 sterft Lodewijk van Male, de graaf van Vlaanderen. Hij is de laatste uit het geslacht Dampierre. Zijn erfgenaam is zijn schoonzoon Filips de Stoute, hertog van Bourgondië. Onze gewesten, die al sinds het einde van de late middeleeuwen door dezelfde vorstenhuizen werden geregeerd, komen nu in handen van vreemde mogendheden.

De Wittelsbachs uit Beieren installeren zich in Henegouwen, Holland, Zeeland, en Friesland. De Luxemburgs uit Bohemen nemen Brabant, Limburg, en Luxemburg over, en de Bourgondische hertogen vestigen zich in Vlaanderen en in Artesië.

Tussen die dynastieën ontstaat een verbeterde strijd, een strijd om macht en grondbezit. De Wittelsbachs en de Luxemburgs krijgen de steun van de Duitse keizers. De Bourgondische hertogen, die Franse prinses zijn, maken gebruik van de zwakheid van de demente koning Karel VI en van de Honderdjarige Oorlog om hun invloed in Frankrijk te vergroten ten voordele van de Bourgondische Nederlanden. Het Bourgondische huis weet de Wittelsbachs en de Luxemburgs uiteindelijk te overvleugelen. Het lijft de verschillende prinsdommen van de Lage Landen in, en onderwerpt achtereenvolgens het prinsbisdom Luik, de hertogdommen Gelre en Kleef, en de bisdommen Kamerijk en Utrecht.

De Bourgondische hertogen Filips de Stoute, Jan zonder Vrees, en vooral Filips de Goede hebben heel wat diplomatiek doorzicht, en voeren een uitgekookte huwelijkspolitiek. Het resultaat is dat Filips de Goede rond 1450 zowat de machtigste vorst wordt van Europa. Men noemt hem met ontzag “de grote hertog van het westen”...

Wapen van Filips de Goede, omringd door het Gulden Vlies

Het Bourgondisch Tijdperk

1384-1477

Lodewijk van Male (1330-1384)

Graaf van Vlaanderen

|
|
|
|
|

Margaretha van Male (1350-1405)

--- x ---

Filips de Stoute (1342-1404)

Hertog van Bourgondië

|
|
|
|
|

Jan zonder Vrees (1371-1419)

Hertog van Bourgondië van 1404 tot 1419

|
|
|
|
|

Filips de Goede (1396-1467)

Hertog van Bourgondië van 1419 tot 1467

|
|
|
|
|

Karel de Stoute (1433-1477)

Hertog van Bourgondië van 1467 tot 1477

|
|
|
|
|

Maria van Bourgondië (1457-1482)

Filips de Goede

Filips de Goede is geboren in Dijon, op 31 juli 1396, als enige zoon van de Bourgondische hertog Jan zonder Vrees en Margaretha van Beieren.

Hij brengt een groot deel van zijn jeugd door in Gent, en kent Vlaanderen dus goed. Zijn vader, in beslag genomen door de Franse politiek, en door de machtsstrijd tussen de Bourgondiërs en de Armagnacs, draagt hem reeds in 1411 het bestuur van Vlaanderen en Artesië over.

Wanneer, op 10 september 1419, op aanstoken van de dauphin Karel, zijn vader vermoord wordt op de brug van Montereau, zint Filips op wraak, en zoekt een alliantie met Engeland. Hij erkent de Engelse koning Hendrik V in 1420 als toekomstig koning van Frankrijk, ten nadele van de zoon van Karel VI.

Zowel de Franse koning Karel VI als de Engelse koning Hendrik V sterven in 1422, maar Filips blijft de zijde van Engeland kiezen, en steunt de hertog van Bedford, de Engelse regent voor Frankrijk. In die optiek past de uitlevering van Jeanne d'Arc, door de Bourgondiërs in 1430 gevangen genomen in Compiègne, aan Engeland.

Hij verslaat Jacoba van Beieren, en komt zo in het bezit van Henegouwen, Holland, en Zeeland.

In 1430, na de dood van de hertog van Brabant, erft hij Brabant, Limburg, en de landen van Overmaas. Nu reeds is hij de machtigste vorst van Europa.

Filips de Goede

In 1435 distantieert hij zich van de Engelse alliantie, en tekent met de Franse koning Karel VII het verdrag van Atrecht. Hierbij erkent hij Karel VII als de wettige koning van Frankrijk, en deze concessie levert hem nieuwe aanzienlijke gebiedsuitbreiding op.

Vanaf nu tot aan zijn dood voert hij een echte neutraliteitspolitiek, hetgeen gepaard gaat voor de Nederlanden met een periode van ongekende economische en culturele bloei.

In 1444 wordt het bestuur over Luxemburg eveneens overgedragen aan Filips.

In 1454, tijdens een banket van ongekende weelde in Rijsel, legt hij de “*Eed van de Fazant*” af: hij belooft een kruistocht, voor zover Karel VII intussen de vrede in Bourgondië garandeert. Maar de dood van Karel VII in 1461 verijdt al deze goede voornemens.

Filips de Goede is drie maal gehuwd:

- Eerst in 1409 met Michelle van Frankrijk, de dochter van Karel VI. Dit huwelijk bracht hem de steden van de Somme, de Boulonnais, en Picardië op.
- Weduwnaar in 1422, huwt hij in 1424 met Bonne van Artesië, die reeds in 1425 sterft.
- In 1430 huwt hij met Isabella van Portugal, die in 1433 het leven schenkt aan de latere Karel de Stoute. Het is ter gelegenheid van dit huwelijk dat Filips in Sluis de *Orde van het Gulden Vlies* in het leven roept. Het is de beste manier om de titularissen van deze ridderorde, bestemd om de luister van het hertogelijke hof te verhogen, definitief aan zijn persoon te binden.

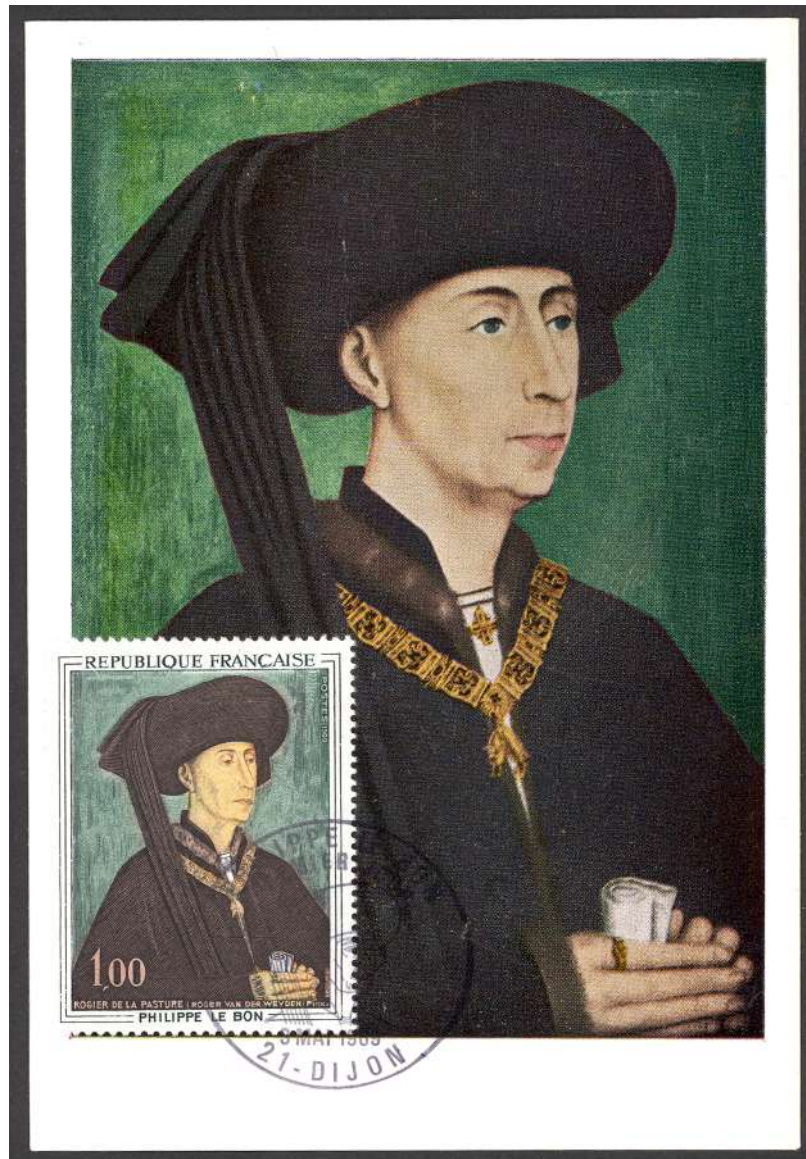
Hij sterft in Brugge op 15 juni 1467, op een ogenblik dat de Bourgondische macht zijn hoogtepunt bereikt heeft: in zijn uitgestrekte gebieden heerst vrede, rijkdom, economische bloei en culturele praal.

Filips de Goede

Filips de Goede, door Rogier van der Weyden

Filips de Goede, door Rogier van der Weyden

*Gezamenlijke uitgifte België-Portugal ter gelegenheid van "Europalia 91".
Afbeelding van Filips de Goede en van Isabella van Portugal*

Afbeelding van Filips de Goede en van Isabella van Portugal, naar een schilderij uit het Museum voor Schone Kunsten van Gent. Dit schilderij is zelf een kopie van een werk, dat eerst in het Louvre bewaard werd, en zich thans in Dijon bevindt. Men veronderstelt echter dat het origineel niet de afbeelding toont van Filips de Goede en zijn echtgenote, maar van zijn zoon Karel de Stoute en diens tweede echtgenote, Isabella van Bourbon. De wapenschilden, op de Gentse kopie, en dus ook op de zegel te zien, zijn wel degelijk van Filips de Goede en van Isabella van Portugal, maar zij werden later bijgeschilderd, en zijn niet te zien op het originele werk!!!

Karel de Stoute

Karel de Stoute is geboren in Dijon op 10 november 1433, als zoon van Filips de Goede en Isabella van Portugal.

Hij draagt als erfgenaam van Bourgondië de titel van graaf van Charolais, en vanaf 1447 wordt hij titularis van de Orde van het Gulden Vlies.

In 1452-1453 onderdrukt hij op hardhandige wijze de opstand van de Gentenaars.

In 1454 huwt hij met Isabella van Bourbon. Dit is reeds zijn tweede huwelijk: in 1438, amper vijf jaar oud, was hij reeds in het huwelijk getreden met Catharina van Frankrijk, die in 1446 op 18-jarige leeftijd overleed.

In 1457, ten gevolge van een twist tussen de families Rolin en de Croy, heeft hij slaande ruzie met zijn vader, en hij gaat in vrijwillige ballingschap naar Nederland. Het duurt tot in 1465 voor de verzoening tussen vader en zoon plaats vindt, nadat de familie de Croy in ongenade was gevallen.

Nog in hetzelfde jaar 1465 laat de verouderde Filips de Goede het bestuur over aan zijn zoon, die “luitenant-generaal van de Bourgondische staten” wordt.

Hij treedt toe tot de “*Ligue du Bien Public*”, die de grote leenheren groepeerd tegen de Franse koning Lodewijk XI, en levert in 1465 tegen deze koning de onbesliste slag van Montlhéry.

Na de dood in 1467 van Filips de Goede wordt hij hertog van Bourgondië, en een van zijn eerste daden als hertog is, in aanwezigheid van zijn aartsvijand Lodewijk XI, die hij in Péronne ontmoet had en zwaar onder druk had gezet, de opstandige stad Luik volledig te verwoesten.

In 1468, na de dood van Isabella van Bourbon in 1465, treedt hij een derde keer in het huwelijk, nu met Margaretha van York.

In 1473 neemt hij Gelderland in.

De jaren 1470-1477 zijn gekenmerkt door een continue strijd tussen de listige Lodewijk XI en de onstuimige Karel de Stoute. Karel heeft niet de diplomatie van zijn vader, en slaagt er niet in duurzame allianties te smeden, o.a. met Engeland en Duitsland.

Lodewijk XI daarentegen zorgt er op geduldige wijze voor dat Karel steeds meer tegenkanting krijgt, zoals in Elzas, Lotharingen, en Zwitserland. Karel, die moet vechten op vele fronten, en die met toenemende financiële moeilijkheden kampt, verliest tegen de Zwitsers de belangrijke veldslagen van Granson (2 maart 1476) en van Morat (22 juni 1476).

Uiteindelijk lijdt hij een definitieve nederlaag in Nancy tegen de hertog van Lotharingen, op 5 januari 1477, en hij verliest het leven in die veldslag.

Karel de Stoute

(naar Rogier van der Weyden)

Margaretha van York, derde echtgenote van Karel de Stoute

"De 600 Franchimontezen" (1468)

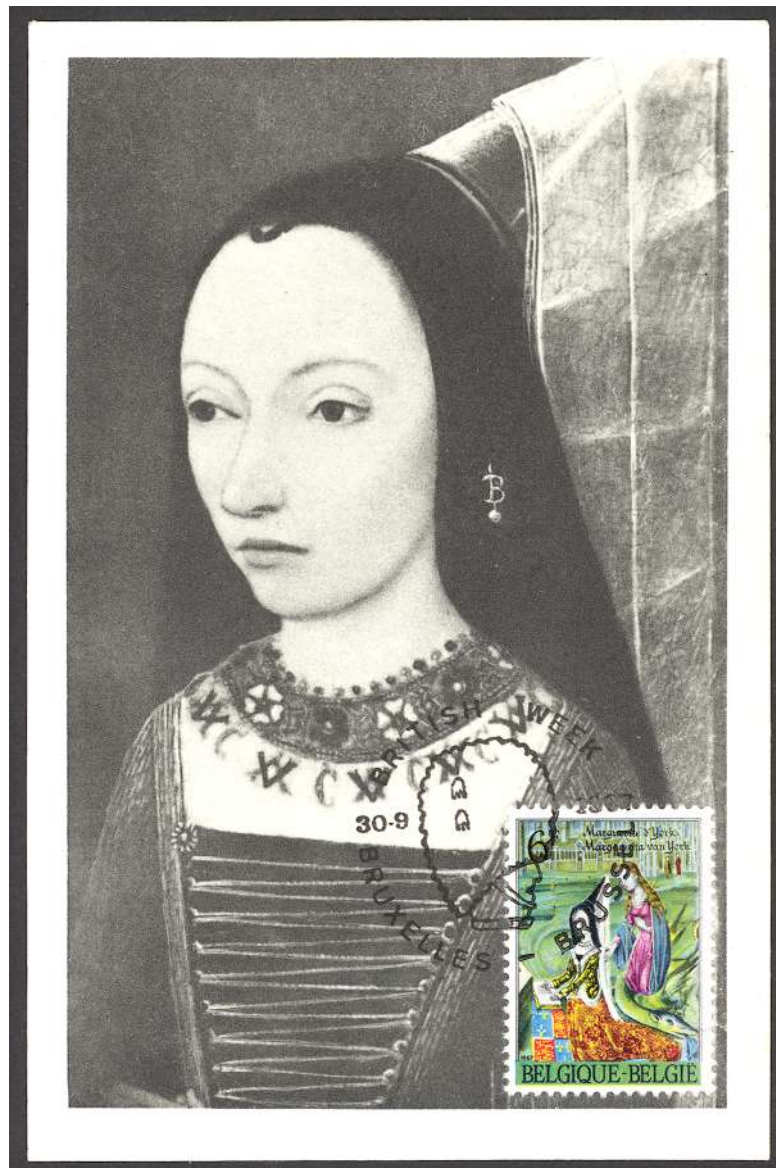
Karel de Stoute

Lodewijk XI

Ontmoeting in Péronne tussen Lodewijk XI en Karel de Stoute (1468)

Margaretha van York, echtgenote van Karel de Stoute

Granson

Slag van Nancy, waar Karel de Stoute de dood vond op 5 januari 1477

Morat

*Praalgraven van Karel de Stoute en van zijn dochter,
Maria van Bourgondië, in de Onze Lieve Vrouwekerk van Brugge*

*Praalgraf van Karel de Stoute, in de Onze Lieve Vrouwekerk van Brugge.
Dit praalgraf werd in 1563 gebeeldhouwd door Jacob Jonghelincx*

Maria van Bourgondië

Maria van Bourgondië is geboren in Brussel op 13 februari 1457, als dochter van Karel de Stoute, dan nog graaf van Charolais, en van diens tweede echtgenote Isabella van Bourbon.

De nederlaag en de dood van Karel de Stoute op 5 januari 1477 in Nancy plaatsen zijn dochter in een zeer netelige positie. Lodewijk XI legt als leenheer beslag op Bourgondië, dat, in afwezigheid van een mannelijke successie, op legale wijze toekomt aan de Franse kroon. Maar hij tracht zijn gunstige positie verder uit te bouwen tegenover deze vrouw zonder leger, en wil Picardië, Artesië, en Henegouwen inpalmen.

Maria van Bourgondië ziet zich genoodzaakt de Staten-Generaal bijeen te roepen in Gent. De Nederlandse provincies beloven hun steun aan Maria in haar strijd tegen Lodewijk XI, maar de hertogin moet in ruil hiervoor zware concessies doen, en uitgebreide voordelen aan de provincies toekennen. Het geheel van deze voordelen heet het *“Groot Privilege”*.

Met die steun wordt Lodewijk XI tot staan gebracht, en hij kan alleen Arras behouden. Maria van Bourgondië moet wel afstand doen van het onbetrouwbare prinsbisdom Luik, waar het hof van Bourgondië uiteraard niet populair was sinds Karel de Stoute.

Maria beseft echter dat zij zonder externe steun niet opgewassen is zowel tegen haar buitenlandse vijanden zoals Lodewijk XI, als tegen de separatistische tendensen in de Nederlandse provincies, en zij zoekt hulp door in het huwelijk te treden met Maximiliaan van Oostenrijk, de zoon van de Duitse keizer Frederik III van Habsburg. Dit huwelijk wordt op 19 augustus 1477 ingezegend in Gent.

Hiermee begint de strijd om de Bourgondische successie, uiteindelijk gewonnen door Maximiliaan in de beslissende slag van Guinegate op 7 augustus 1479.

Sinds haar huwelijk laat Maria van Bourgondië de bestuurszaken over aan haar echtgenoot. Op 6 maart 1482 komt zij zwaar ten val tijdens een jachtpartij te paard in Wijnendale, en zij overlijdt in Brugge op 27 maart 1482. Zij laat twee kinderen na: Filips, de latere Filips de Schone, en Margaretha, later Margaretha van Oostenrijk.

Maria van Bourgondië

*Praalgraven van Maria van Bourgondië,
en van Karel de Stoute*

De Grote Raad van Mechelen

Jérôme de Busleyden

Het Parlement van Mechelen, het hoogste gerechtshof dat werd ingesteld door Karel de Stoute in 1473, werd in 1477 door Maria van Bourgondië, bij de ondertekening van het Groot Privilege, omgevormd tot de "Grote Raad van Mechelen".

Jérôme de Busleyden (1470-1517), humanist, rechtsgeleerde, en diplomaat, was "Maître des Requêtes" van de Grote Raad van Mechelen. Gedurende zijn gehele leven was hij een van de meest actieve leden van deze Raad.

Praalgraf van Maria van Bourgondië, in de Onze Lieve Vrouwekerk van Brugge. Dit praalgraf werd rond 1500 gebeeldhouwd door Jan Borreman en Pieter de Beckere

De Vlaamse schilderkunst in het Bourgondisch tijdperk

Het hoogtepunt van het Bourgondisch tijdperk situeert zich ten tijde van Filips de Goede, wanneer Vlaanderen een lange periode van vrede, economische bloei, en welvaart kende. Dit ging gepaard met een periode van hoogconjunctuur in de schilderkunst, waarbij een reeks schitterende kunstenaars, meestal dank zij prinselijk of adellijk mecenaat, uiting gaven aan hun totaal nieuwe visie op de mens en op de wereld. De voornaamste vertegenwoordigers van deze periode zijn van Eyck, van der Weyden, Memlinc, van der Goes, Bouts, en David.

Jan van Eyck

Jan van Eyck is geboren in Maaseik tussen 1370 en 1390. Hij was eerst in dienst bij Jan van Beieren, ruwaard van Holland. Vanaf 1425 was hij werkzaam voor Filips de Goede, niet alleen als hofschilder, maar ook als diplomaat. Hij vestigde zich in Brugge, waar hij naast zijn officiële opdrachten ook voor eigen rekening mocht werken. Hij stierf in Brugge in 1441.

Jan van Eyck kan beschouwd worden als een van de grootste vernieuwers uit de geschiedenis van de schilderkunst. Met hem wordt ook de glorie tijd van de 15de-eeuwse schilderkunst in de Nederlanden ingeluid.

De weergave van het vergezicht in het landschap, en de opname van figuren, gebouwen, en bomen in de ruimte betekenen een uitzonderlijke vernieuwing.

Evenals in zijn portretten openbaart zich ook in de andere genres een van zijn meest opvallende eigenschappen: het onvergelijkbaar vermogen om wat met scherpste en doordringendheid werd waargenomen, tot in alle details met vaste hand in de tekening en kleur weer te geven.

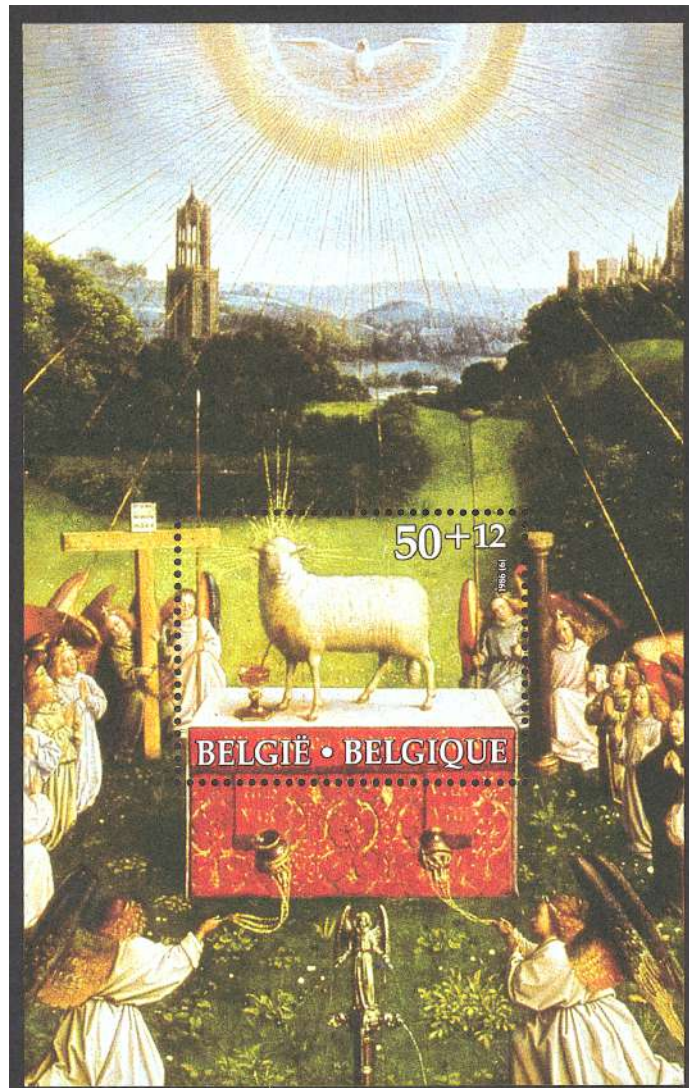
Zelfportret

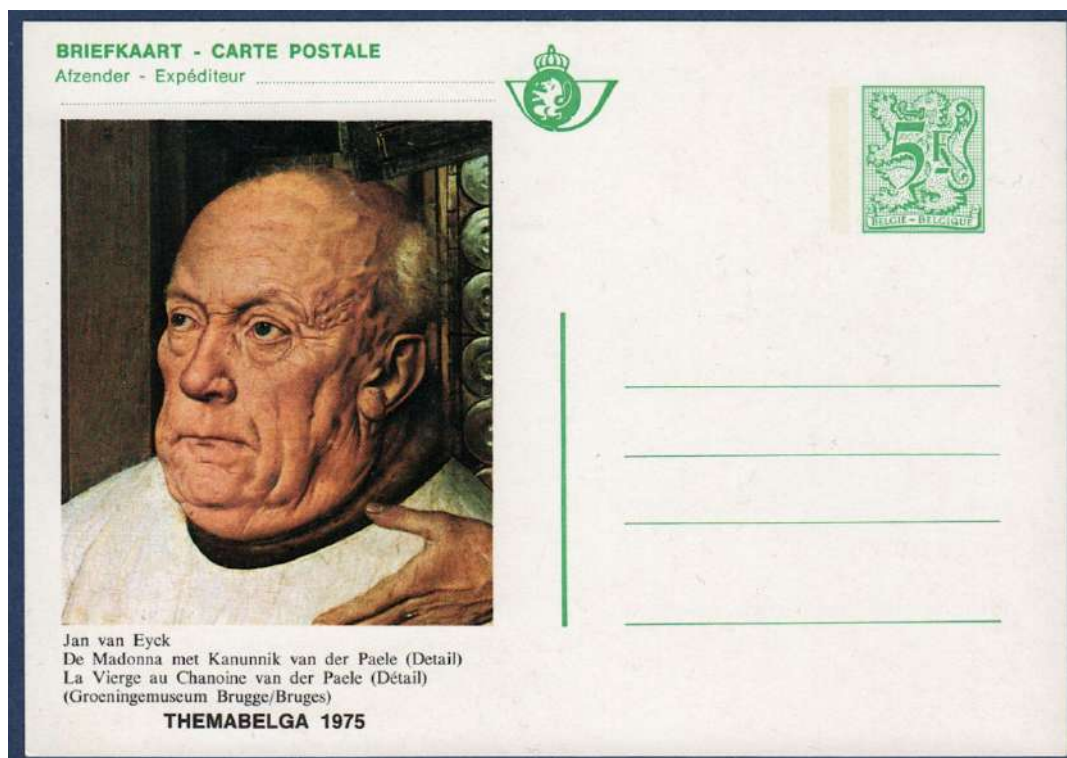
Man met de tulband

Uit "De Aanbidding van het Lam Gods", St. Baafskathedraal, Gent

Uit "De Aanbidding van het Lam Gods", St. Baafskathedraal, Gent

Deatil uit "De Madonna met kanunnik van der Paele" (Brugge)

Rogier van der Weyden

Rogier van der Weyden is geboren in Doornik rond 1399. Vrij vlug verliet hij Doornik voor Brussel, waar hij in 1435 stadsschilder werd.

Op korte tijd genoot hij in Brussel faam en erkenning, en hij ontving bestellingen van de stad zelf, van het hof van Filips de Goede, van kloosters, van lokale patriciërs en van rijke Italiaanse kooplui.

Hij stierf in Brussel in 1464, en is er begraven in de St. Michielskathedraal.

Chronologisch staat hij tussen van Eyck en van der Goes. Met hen behoort hij tot de grote vernieuwers van de schilderkunst in West-Europa. De betekenis van zijn oeuvre ligt in het feit dat hij een nieuwe verbinding heeft weten te leggen tussen de teloorgegangene hiëratische, sacrale kracht van de middeleeuwse kunst, en de nieuwe naturalistische verworvenheden van Jan van Eyck en van Campin.

Van Eyck werkte nog voornamelijk voor het hof en de adel, van der Weyden was stadsschilder, en stond dicht bij de burgerij en bij het volk. Hij is minder aristocratisch dan van Eyck, maar hij heeft nog niet het typisch volkse van een van der Goes.

Het is pas in zijn laatste jaren dat van der Weyden erin slaagde om een werkelijke synthese te maken tussen de drang naar expressiviteit enerzijds, en de logica van de positie van de lichamen in de ruimte anderzijds.

Madonna met kind

Detail uit de "Kruisiging van Christus"

Lezende man

Madonna met kind / De kruisiging / Maria Magdalena

De kruisafneming (Prado, Madrid)

Hans Memlinc

Memlinc is geboren rond 1433 in de streek van Mainz (Duitsland). Waarschijnlijk ging hij in Brussel in de leer bij van der Weyden. In 1467 was hij lid van de St. Lucasgilde van Brugge. Hij stierf in Brugge in 1494.

In zijn eerste werken is de wijze, waarop de verschillende groepen van figuren zonder enige samenhang verdeeld zijn over het landschap, nog geheel verbonden met de middeleeuwse traditie.

Maar in zijn portretten laten de plasticiteit, de trefzekere karakterisering, en de sterke compositie al de kunstzinnige opvattingen van de beginnende renaissance zien.

Zijn latere werken, zoals het St. Ursulaschrijn van Brugge uit 1489, tonen een sprekende vormweergave en eenheid van compositie. Zij worden bepaald door de gedachte van een onveranderlijke, ideale wereld, hetgeen tot uiting komt in de evenwichtige, ideale schoonheid van zijn figuren en in een statische compositie. Zo was Memlinc de wegbereider voor het klassieke ideaal van het laatste decennium van de 15de eeuw.

Maarten van Nieuwenhove

De Maagd met de appel

Beide werken vormen samen het diptiek van Maarten van Nieuwenhove (Brugge)

Hugo van der Goes

*Detail uit de
"Aanbidding der herders",*

Van der Goes is geboren rond 1440 in Gent. Van zijn levensgeschiedenis zijn slechts brokstukken bekend. In 1468 werkte hij in Brugge mee aan de feestversiering voor het huwelijk van Karel de Stoute. In 1474 werd hij tot deken van het Gentse schildersgilde gekozen. Tussen 1476 en 1478 schilderde hij zijn hoofdwerk, het reusachtig Portinari-altaar, met de Aanbidding door de herders als centraal deel.

In 1478 trad van der Goes, lijdend aan melancholie en depressie, binnen als broeder in het augustijnerklooster Roodendale, bij Brussel. Hij stierf er in 1482.

De grote verdienste van Hugo van der Goes is zijn nieuwe manier om de mens af te beelden en er een geheel nieuwe dimensie aan te geven. Hij gebruikte wel de bestaande stijl van de Nederlandse schilderkunst van de 15de eeuw, maar hij versterkte de intensiteit van de mimiek en de gebaren. Hij veranderde de laat-gotische afbeeldingen in natuurgetrouwe en handelende figuren. Het beste voorbeeld in dit opzicht is de uitdrukking op het gezicht van de herders in zijn hoofdwerk. Maar ook de figuur van Maria in dit werk baarde groot opzien: nooit tevoren was de Heilige Maagd zo realistisch vrouwelijk voorgesteld, terzelvertijd geraffineerd en rustiek. Dit werk had een grote invloed op de kunst zowel in de Nederlanden als in Italië en Duitsland.

*Detail uit de
"Aanbidding der herders",*

Dirk Bouts

Dirk Bouts is geboren in Haarlem rond 1410. Kort voor 1448 vestigde Bouts zich in Leuven. Wellicht was de kunstenaar aangetrokken door de sfeer van prachtlievendheid die in de stad heerste op een ogenblik waarop de St. Pieterskerk in opbouw was en de plannen voor een nieuw stadhuis vaste vorm kregen.

Gans zijn carrière speelde zich af in Leuven, waar Bouts een welgesteld burger werd. Hij overleed er in 1475.

De schilderijen van Bouts vallen op door de harmonische en berekende composities, een gevolg van de uitgesproken zin van de kunstenaar voor orde en overzichtelijkheid. Hij is trouwens een van de eerste primitieven die de lineaire perspectief met één vluchtpunt hanteert. Bouts wordt vaak gekarakteriseerd als de "schilder van de stilte". De elegant-uitgelengde en aristocratische personages zijn zwijgzaam. Zij getuigen van een diepe ernst en van een beheersing van hun gevoelens. Hun spirituele ingekeerdheid verleent hen een afwezig en dromerig karakter. Bouts weigert het pathetische van een van der Weyden. Daardoor geeft elk schilderij van Bouts eerder een plechtig ritueel dan een levensechte actie weer.

Uit "Het Laatste Avondmaal"

Uit "De Boodschap aan Maria"

Uit "Het vonnis van Otto"

Gerard David

Gerard David is geboren in Oudewater (Nederland) rond 1460. Vermoedelijk kreeg hij nog in Holland zijn schildersopleiding.

Hij trok rond 1484 naar Brugge. Van zijn totale werk zijn er maar weinig gesigeneerde en gedateerde panelen behouden gebleven. Twee daarvan maken deel uit van de cyclus die hij tussen 1487 en 1498 schilderde voor de schepenzaal van het Brugse raadhuis (*“Het Oordeel van Cambyses”*, en *“Het villen van Sisamnes”*). Verder is er een *“Madonna met engelen en heiligen”* uit 1509.

Zijn meesterwerk is de *“Doo van Christus”*, een werk dat een mijlpaal betekent in de evolutie van de Nederlandse landschapsschilderkunst.

Na een reis door Italië, van 1511 tot 1515, stond hij voornamelijk onder de invloed van de Antwerpse schilder Quinten Matsys.

Hij stierf in Brugge in 1523.

Hij is een van de laatste grote meesters van de Brugse school. Zijn kunst valt op door de duidelijkheid in het verloop van de handeling, en door de compactheid en de plasticiteit van de afzonderlijke figuren. Hij slaagde erin de invloeden die hij onderging van Memlinc, van der Goes en van der Weyden, tot een harmonisch geheel te verbinden.

Detail uit “Maria Magdalena”

Madonna met kind

De eerste Habsburgers

1477-1555

Filips de Goede (1396-1467)

I
I
I
I
I
I
I
I
I

Karel de Stoute (1433-1477)

I
I
I
I
I
I
I
I
I
I
I

Maria van Bourgondië (1457-1482) -----x-----Maximiliaan van Oostenrijk (1459-1519)

I
I
I
I
I
I
I
I
I
I
I
I
I

Filips de Schone (1478-1506) -----x→

I
I
I
I
I
I
I
I
I

Karel V (1500-1558)

Maximiliaan van Oostenrijk

Maximiliaan van Oostenrijk is geboren in Wiener-Neustadt, in Oostenrijk, op 22 maart 1459, als zoon van de Duitse keizer Frederik III en van Eleonore van Portugal.

Op 19 augustus 1477 treedt hij in Gent in het huwelijk met Maria van Bourgondië. Dit huwelijk komt beide partijen ten goede: Maria van Bourgondië hoopt bij Maximiliaan de nodige steun te vinden in haar strijd tegen de Franse koning Lodewijk XI, en de ambitieuze familie van de Habsburgers treedt zo in de grote Europese politiek naar voren.

De strijd om de Bourgondische successie wordt uiteindelijk gewonnen door Maximiliaan, in de beslissende slag van Guinegate op 7 augustus 1479.

Maximiliaan en Maria krijgen twee kinderen: Filips, de latere Filips de Schone, en Margaretha, de latere Margaretha van Oostenrijk.

Na de dood van Maria van Bourgondië op 27 maart 1482 wordt Maximiliaan door de Staten-Generaal erkend als regent van de Nederlandse provincies, in naam van zijn zoon Filips, maar de Vlaamse steden komen reeds in 1483 in opstand, weeral door toedoen van Lodewijk XI.

Tot in 1490 woedt er een hevige machtsstrijd, met wisselende successen, tussen Maximiliaan en de Nederlandse provincies, die hun privileges verder willen uitbouwen. Het is pas nadat Maximiliaan en de nieuwe Franse koning, Karel VIII, vrede gesloten hadden, dat het gezag van Maximiliaan definitief erkend wordt in de Nederlanden.

Na de dood van zijn vader, Frederik III, op 19 augustus 1493, neemt hij de leiding van het Habsburgse huis op zich, en laat hij het bestuur van de Nederlanden over aan zijn zoon Filips de Schone. Het duurt echter nog tot in 1508 eer hij officieel gekroond wordt tot keizer van het Heilig Roomse Rijk.

Intussen is Filips de Schone op 25 september 1506 in Burgos gestorven, en hij wordt opgevolgd door zijn amper zesjarige zoon Karel, de latere keizer Karel V. De Staten-Generaal kiezen Maximiliaan van Oostenrijk tot regent van zijn kleinzoon Karel. Maximiliaan kiest zijn dochter Margaretha als plaatsvervangende landvoogdes om hem te vertegenwoordigen.

Zijn verdere leven is een continue politieke en militaire strijd met Frankrijk, Spanje, Engeland, Venetië, en de paus: voorbijgaande akkoorden, wisselende bondgenootschappen, niet gerespecteerde verdragen, enz...

In 1493 is hij een tweede keer gehuwd, ditmaal met Bianca Maria Sforza, dochter van de hertog van Milaan Galeazzo Sforza.

Hij sterft op 12 januari 1519 in Wels, in Oostenrijk.

Maximiliaan van Oostenrijk

Maximiliaan van Oostenrijk

Deze zegel stelt een detail voor van het derde van een reeks van vier wandtapijten, handelend over de legende van Onze Lieve Vrouw van de Zavel. Die tapijten werden vervaardigd in opdracht van Franz von Taxis, en bestemd voor zijn grafkapel in de Zavelkerk.

Hier zien wij hoe een bode een schrijven betreffende het mirakuleus beeld overhandigt aan Jan III, hertog van Brabant. Maar er zit een dubbele betekenis in dit deel van het wandtapijt: de bode is niemand anders dan Frans von Taxis zelf, terwijl Jan III afgebeeld is onder de gedaante van keizer Frederik III. In feite zien wij hier dus keizer Frederik III de stichtingsakte van het postwezen aan de familie von Taxis overhandigen.

Tussen beide, getooid met het ereteken van het Gulden Vlies, zien wij Maximiliaan van Oostenrijk.

Een bode overhandigt een brief aan Maximiliaan van Oostenrijk

Keizer Maximiliaan op jacht (Wandtapijt uit het Louvre)

F.D.C. met speciale afstempeling met de afbeelding van Maximiliaan van Oostenrijk

*Maximiliaan van Oostenrijk,
naar een schilderij van Albrecht Dürer*

*Maximiliaan van Oostenrijk
Zegel uitgegeven door de Feldpost van het Vlaams legioen.
Het gaat om een toeslagzegel, zonder echte frankeringswaarde,
met gebruik op louter vrijwillige basis*

Filips de Schone

Filips de Schone is geboren in Brugge op 22 juni 1478, als zoon van Maximiliaan van Oostenrijk en van Maria van Bourgondië.

Toen zijn moeder in 1482 stierf, werd hij troongerechtigd, maar zijn vader oefende tijdens zijn minderjarigheid het regentschap over de Nederlanden uit. Filips werd opgevoed in Mechelen, en onderging de invloed van de inheemse adel, wat duidelijk werd toen hij in 1494 meerderjarig werd verklaard en persoonlijk het bewind in handen nam. Hij startte met een politiek die afgestemd was op de belangen van de Nederlanden, en die berustte op de neutraliteit in de toenmalige Frans-Engelse tegenstellingen. Hierdoor week hij af van de politieke lijn van zijn vader, die een harde anti-Franse houding had aangenomen.

Bij de Fransen kwam hij op goede voet door aan koning Karel VIII leenhulde te brengen voor Vlaanderen en Artesië, en door in 1498 het verdrag van Parijs te sluiten, waarbij hij definitief afzag van de herovering van Bourgondië en van zijn aanspraken op Gelderland. Aan de Engelsen schonk hij faciliteiten in hun lakenhandel met de Nederlanden.

In 1496 huwde Filips met Johanna, dochter van Ferdinand van Aragon en van Isabella van Castilië. Dit Spaanse huwelijk, gesloten in Lier, in de Sint-Gummaruskerk, op 20 oktober 1496, waaruit in 1500 de latere keizer Karel werd geboren, kreeg in de loop van hetzelfde jaar een grote politieke betekenis, toen ten gevolge van verschillende sterfgevallen Filips' vrouw erfdochter van Aragon en Castilië werd.

Voor Filips gingen de belangen van zijn dynastie zwaarder wegen dan die van de Nederlanden, en in zijn beleid kwam een plotselinge ommekeer. De neutraliteitspositie werd vervangen door een duidelijke Fransgezinde houding. Door Filips' tussenkomst kwam een toenadering tussen zijn vader Maximiliaan en de Franse koning tot stand.

In 1504 overleed Isabella van Castilië, en terwijl Ferdinand van Aragon het regentschap voor zich opeiste, liet Filips zich in Brussel tot koning van Castilië uitroepen.

In 1506 vertrok hij naar Spanje, waar zijn schoonvader hem niet zonder moeite als koning van Castilië erkende. Maar nauwelijks drie maanden later, op 25 september 1506, overleed hij in Burgos.

Filips de Schone was de laatste vorst die de Nederlanden persoonlijk regeerde. Hij zette er de centralisatiepolitiek van zijn voorgangers voort, onder meer door in 1504 de Grote Raad definitief in Mechelen te vestigen.

Filips de Schone

Linkerluik van een triptiek in het stadhuis van Zierikzee

*Deze zegel stelt een detail voor van het vierde van een reeks van vier wandtapijten, handelend over de legende van Onze Lieve Vrouw van de Zavel. Die tapijten werden vervaardigd in opdracht van Franz von Taxis, en bestemd voor zijn grafkapel in de Zavelkerk.
Hier zien wij hoe Jan III, hertog van Brabant, het Madonnabeeld aanvaardt.
Jan III is afgebeeld onder de gedaante van Filips de Schone.*

Johanna van Castilië

Johanna van Castilië, bijgenaamd Johanna de Waanzinnige, is geboren in Toledo op 6 november 1479, als dochter van Ferdinand van Aragon en van Isabella van Castilië. Zij huwde op 20 oktober 1496, in Lier, met Filips de Schone.

In 1502 door de Cortes van Castilië als troonopvolgster erkend, werd zij bij de dood van haar moeder Isabella in 1504 als koningin van Castilië gehuldigd. Maar reeds tijdens het verblijf van Filips in de Nederlanden, toen zij hem achterna reisde, vertoonde Johanna tekenen van verstandsverbijstering.

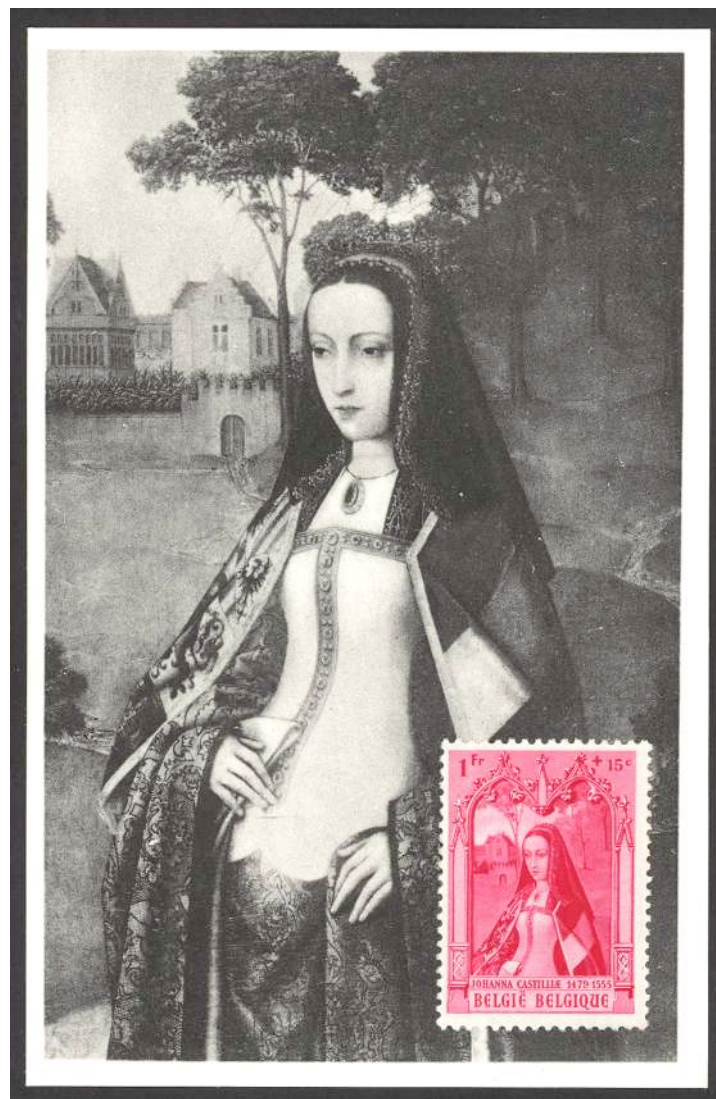
De dood van haar echtgenoot op 25 september 1506 maakte haar wanhopig. Haar vader Ferdinand sloot haar op in het kasteel van Tordesillas, waar zij ook verbleef tijdens het bewind van haar zoon, de latere Karel V, die haar koel bejegende.

Tijdens de opstand van de Comuneros in Castilië in 1520 werd zij een ogenblik door de steden als koningin erkend, maar toen de opstand nog hetzelfde jaar werd onderdrukt, werd zij voorgoed in dezelfde vesting van Tordesillas opgesloten, waar zij op 12 april 1555 overleed.

Zij was moeder van zes kinderen, waaronder haar twee zonen: Karel, de latere keizer Karel V, geboren in 1500, en Ferdinand, de latere keizer Ferdinand I van Habsburg, geboren in 1503.

*Johanna van Castilië (Johanna de Waanzinnige)
Rechterluik van een triptiek in het
stadhuis van Zierikzee*

Johanna van Castilië (Johanna de Waanzinnige)

Margaretha van Oostenrijk

Margaretha van Oostenrijk is geboren in Brussel op 10 januari 1480, als dochter van Maximiliaan van Oostenrijk en van Maria van Bourgondië. Zij was de zuster van Filips de Schone.

Na de dood van haar moeder in 1482 kwam zij, hoewel slechts twee jaar oud, ter bezegeling van het verbond met Lodewijk XI, als verloofde van de dauphin, de latere Karel VIII, aan het Franse hof in Amboise.

Margaretha werd echter in 1493, bij de vrede van Senlis, aan haar vader teruggegeven. Twee jaar later huwde zij met Johan van Castilië, de troonopvolger van Spanje. Maar Johan overleed in 1497, en in 1499 keerde Margaretha naar de Nederlanden terug.

Op 28 november 1501 huwde zij met Philibert, hertog van Savoye, maar zij verloor haar tweede gemaal reeds in september 1504.

De hertogin keerde opnieuw naar de Nederlanden terug, waar keizer Maximiliaan, regent na de dood van Filips de Schone op 25 september 1506, haar op 18 maart 1507 belastte met de landvoogdij.

Margaretha leidde vanuit Mechelen, dat nu de werkelijke hoofdplaats van de Nederlanden werd, met ijver en tact de regering van de Nederlanden en van Franche-Comté, echter steeds begaan met de belangen van de Habsburgse dynastie en wantrouwig tegenover het Franse vorstenhuis.

De eerste jaren van haar regentschap werden beheerst door de strijd met Frankrijk. Margaretha toonde toenadering tot Hendrik VII van Engeland, en haar voornaamste succes was de samenkomst van Kamerijk, op 10 december 1508, waar zij als talentvolle diplomate grote voordelen voor Habsburg wist te verkrijgen.

Maar Willem van Croy slaagde erin om haar van het regentschap te beroven, door de Staten-Generaal te bewegen haar neef Karel meerderjarig te verklaren in 1515. Gedurende enige jaren leefde zij dan teruggetrokken. Maar toen Karel naar Spanje moest vertrekken, zocht hij toenadering tot zijn tante om de dynastieke belangen te behartigen. Op 24 juli 1518 werd zij feitelijk, en op 1 juli 1519 ook in naam in de landvoogdij hersteld. Voortaan behartigde zij weer de belangen van de Habsburgers. Een van haar successen was de verkiezing van Karel V tot Duitse keizer in 1519.

Door haar samenkomst met Louisa van Savoye, moeder van de Franse koning Frans I, bewerkte zij de *Damesvrede* ("la Paix des Dames"), op 3 augustus 1529, waarbij Frans I afstand deed van alle aanspraken op Vlaanderen en Artesië.

De laatste tien jaar liet Karel V haar het gehele bestuur over. Zij steunde in dit beleid vooral op rechtsgeleerden uit Savoye en op Nederlandse edelen.

In vele opzichten was haar regering een tijd van rust en welvaart voor de Zuidelijke Nederlanden. Zij beschermde de kunst en de letteren, en baande aldus de weg voor de doorbraak van de renaissance in de Nederlanden.

Zij overleed in Mechelen op 1 december 1530.

Margaretha van Oostenrijk

Standbeeld van Margaretha van Oostenrijk in Mechelen

Margaretha van Oostenrijk

Karel V

Karel V is geboren op 24 februari 1500 in het Prinsenhof in Gent, als zoon van Filips de Schone en van Johanna van Castilië.

Dank zij de huwelijkspolitiek van zijn ouders en grootouders cumuleert hij in enkele jaren het erfdeel van drie dynastieën, en wordt hij heerser over het meest uitgebreide rijk uit de ganse wereldgeschiedenis:

- In 1515 wordt hij bij zijn meerderjarigheid vorst van de Nederlanden, als erfenis van zijn vader Filips de Schone die overleed in 1506.
- In 1516, bij de dood van zijn grootvader Ferdinand van Aragon, erft hij Spanje, het Spaans koloniaal imperium, en grote delen van Italië.
- In 1519, bij de dood van zijn grootvader Maximiliaan van Oostenrijk, erft hij Oostenrijk, en wordt hij gekozen tot keizer van het Habsburgse Duitse Rijk.

Meester van een wereldrijk “waar de zon nooit ondergaat”, en beschikkend over een onuitputtelijk potentieel aan manschappen en inkomsten, is zijn ambitie de stichter te worden van een universeel christelijk rijk, en zo de oude Romeinse gedachte van het “imperium mundi” waar te maken.

Maar hij botst in die ambitie op twee problemen:

- Een intern probleem: de enorme uitgebreidheid van zijn rijk is eerder een bron van broosheid dan een troef: de verschillende bevolkingsgroepen, de uiteenlopende belangen, culturen, en godsdiensten, en de slechte communicaties zorgen ervoor dat de noodzakelijke eenheid ver te zoeken is.
- Een extern probleem: de grote struikelblok voor de keizerlijke ambities is Frankrijk, dat ingesloten zit tussen Spanje, het Duits-Oostenrijkse Rijk, en de Nederlanden, en dat alles doet om zijn isolement te verbreken.

Het wapenschild van Karel V

De Franse koning Frans I verliest de slag van Pavia (1525) tegen Karel V, en wordt gevangen genomen. Hij moet in 1526 het pijnlijke verdrag van Madrid ondertekenen, maar na zijn vrijlating lapt hij alle toegevingen aan zijn laarzen, en de oorlog laait opnieuw op. De moeder van Frans I, Louisa van Savoye, en de tante van Karel V, Margaretha van Oostenrijk, tonen meer wijsheid dan de regerende vorsten zelf, en tekenen te Kamerijk in 1529 de Damesvrede ("la Paix des Dames").

Maar, nadat Frans I nieuwe bondgenoten gevonden had in de Engelse koning Hendrik VIII, in de paus Clemens VII, en zelfs in de Turkse sultan Soliman, gaat de strijd onverminderd verder. Na 30 jaar oorlog met tussenpozen en wisselende successen komt er geen echte overwinnaar uit de bus, en Karel V moet zijn wereldrijk-ambitie definitief opbergen.

Een andere reden van ontgoocheling voor Karel V situeert zich op religieus vlak: als uitgesproken katholieke vorst zag hij tijdens zijn heerschappij het opkomen en de bloei van het protestantisme, vooral in de Nederlanden en in Duitsland.

Alhoewel hij de protestantse coalitie van de Liga van Smalkalde verslaat te Mühlberg in 1547, kan hij spijs een zeer intense en uiterst intolerante onderdrukking de "Gereformeerde Kerk" niet uitroeien, en moet hij zelfs toegevingen doen aan de nieuwe godsdienst, met de vrede van Augsburg in 1555.

Ziek, ontgoocheld en ontmoedigd doet hij troonsafstand in 1555, en trekt hij zich in 1556 terug in het klooster van Yuste (Extremadura, Spanje), waar hij overlijdt op 21 september 1558.

Karel V

*Karel V als kind
(Albrecht de Vriendt)*

*Karel V
(Titiaan)*

*Troonsafstand van Karel V
(Louis Gallait)*

*Deze reeks werd uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling
over Keizer Karel, in Gent in 1955*

De jonge Karel

(Bernhard Strigel)

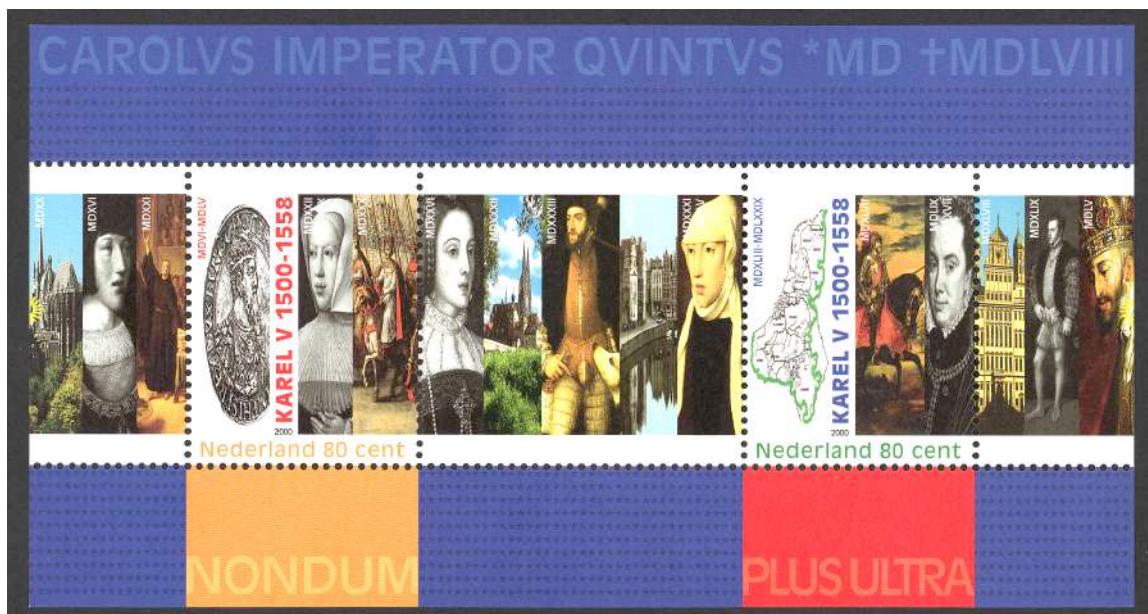
De jonge Karel V, getooid met het Gulden Vlies

Deze zegel stelt een detail voor van het vierde van een reeks van vier wandtapijten, handelend over de legende van Onze Lieve Vrouw van de Zavel. Deze tapijten werden vervaardigd in opdracht van Franz von Taxis, en bestemd voor zijn grafkapel in de Zavelkerk.

Hier zien wij hoe Jan III, hertog van Brabant, en zijn zoon het miraculeus beeld naar de kapel van de Grote Gilde van de Kruisboog op de Zavel dragen.

Jan III, achter het draagaltaar, is afgebeeld onder de gedaante van de jonge Karel V, terwijl zijn zoon vooraan afgebeeld is onder de gedaante van Ferdinand, de jongere broer van Karel V.

Dit blok, uitgegeven op 4 januari 2000 door de Nederlandse posterijen ter gelegenheid van de 500te verjaardag van de geboorte van Karel V, toont in 17 taferelen de voornaamste mijlpalen van zijn leven.

Het is een echt chronologisch résumé van de biografie van keizer Karel.

- 1) 1520: Dom te Aken
- 2) 1516: Portret van Karel V op jeugdige leeftijd, door Bernard van Orley
- 3) 1521: Luther voor Karel V op de Rijksdag van Worms
- 4) 1506-1555: De Carolus-gulden
- 5) 1522-1530: Margaretha van Oostenrijk, door Bernard van Orley
- 6) 1530: De kroning van Karel V tot keizer in Bologna.
- 7) 1526: Isabella van Portugal, echtgenote van Karel V, door Titiaan
- 8) 1532: Dom in Regensburg
- 9) 1533: Karel V met Ulmse hond, door Titiaan
- 10) 1540: Korenlei in Gent
- 11) 1531-1555: Maria van Hongarije, door de Meester van de Maria Magdalena-legende
- 12) 1543-1579: De Zeventien Provinciën
- 13) 1547: Karel V in de slag bij Mühlberg, door Titiaan
- 14) 1559-1567: Margaretha van Parma, door Anthonis Mor
- 15) 1548: Stadhuis van Augsburg
- 16) 1549: Filips II, door Titiaan
- 17) 1555: Troonsafstand van keizer Karel te Brussel

De volwassen vorst

(Titiaan)

(Leone Leoni)

Gezamenlijke uitgifte Spanje-België, ter gelegenheid van de 500ste verjaardag van zijn geboorte

*Zegel uitgegeven door de Feldpost van het Vlaams legioen.
Het gaat om een toeslagzegel, zonder echte
frankeringswaarde, met gebruik op louter vrijwillige basis*

Karel V in de veldslag bij Mühlberg

Op 24 april 1547 vond de veldslag van Mühlberg plaats. Karel V boekte er een grote overwinning op de Liga van Smalkalde, een coalitie van verscheidene protestantse prinses en steden.

Titiaan heeft Karel V geschilderd zoals hij was tijdens die veldslag: te paard, gewapend en geharnast.

(Titiaan)

De oudere, ontgoochelde keizer

(Titiaan)

Karikatuur van de oude Karel V

De laatste jaren: Yuste

Na zijn troonsafstand te Brussel op 24 oktober 1555, trok Karel V zich definitief terug in het klooster van San Jeronimo, in Yuste, in de Spaanse provincie Caceres (Extremadura).

De appartementen van Karel V werden gebouwd volgens het plan van het Prinsenhof van Gent, waar de keizer geboren was in 1500. Het was de bedoeling van Karel V om “te sterven in dezelfde eenvoud als bij zijn geboorte”.

Hij werd eerst begraven in de kerk van het klooster van Yuste, maar zijn stoffelijke resten werden reeds in 1574 overgebracht naar El Escorial.

Het klooster van Yuste

De echtgenote van Karel V: Isabella van Portugal

Isabella van Portugal (1503-1539) was de dochter van de koning van Portugal Manuel de Grote. Zij trad in het huwelijk met Karel V op 10 maart 1526.

Zij schonk het leven aan verscheidene kinderen, waaronder de troonopvolger Filips, maar speelde geen rol van betekenis in het openbare leven.

De zegels tonen Isabella, naar een schilderij van Titiaan.

De leermeester van Karel V: Paus Hadrianus VI

Adriaan Floriszone werd op 2 maart 1459 in Utrecht geboren. Als zoon van een timmerman bij de vloot had hij dank zij een beurs de kans gekregen om in Leuven te studeren.

In 1507 werd hij huisonderwijzer van de 7-jarige aartshertog Karel van Oostenrijk, de latere Karel V.

Na het succesvol uitvoeren van een moeilijke opdracht in Spanje, werd hij bevorderd tot bisschop van Tortosa. In januari 1522 werd Adriaan tot paus gekozen. Hij wilde zijn eigen naam houden, Hadrianus.

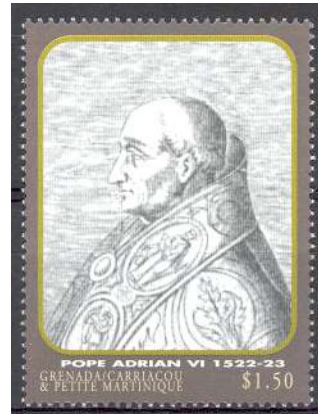
Het grote knelpunt van het conclaaf, dat einde 1521 werd geopend, was het kiezen van een compromis-figuur die aanvaardbaar zou zijn voor de twee rivaliserende clans: de clan van Frans I en de clan van Karel V. Deze overweging alleen leidde tot zijn verkiezing, als vrij neutrale persoonlijkheid.

Hadrianus VI kwam toe in Rome einde augustus 1522, in volle pestepidemie. Dat hij tijdens deze epidemie in Rome durfde verblijven, maakte wel indruk, maar was niet voldoende om deze vreemdeling te doen aanvaarden. Deze strenge man, die beslist had de financiën weer in orde te brengen, de zeden van de curie te verbeteren, en het voeden van parasieten te stoppen, werd het leven bijzonder zuur gemaakt.

Spijts zijn goede bedoelingen slaagde hij er niet in om toenadering met de gereformeerde kerk te zoeken, noch om de ogen van de christelijke prinsen te openen voor het Turkse gevaar, noch om enige verzoening te bekomen tussen Frans I en Karel V. Omringd door ironie, slechte wil, en tegenkanting sloot hij voorgoed de ogen op 14 september 1523.

Paus Hadrianus VI

De geldschieter van Karel V: Jacob Fugger

Jacob Fugger de tweede, bijgenaamd “de Rijke”, is geboren in Augsburg in 1459.

Het fortuin van de familie Fugger werd eerst vergaard door de handel in wol, zijde, en specerijen, maar verstevigd door de florissante handel in metalen. Praktisch de volledige Europese produktie van koper, lood, zilver, en kwik was in hun handen. Zij waren de eigenaars of de medebeheerders van de belangrijkste mijnen van Europa, van Portugal tot Rusland, van Zweden tot Spanje. Ook in de pas ontdekte Nieuwe Wereld richtten zij handelsconcessies op.

Zij bouwden een dichts netwerk op van handelshuizen, concessies, en banken die allen in nauw contact stonden met het moederhuis in Augsburg. Zij bereikten het summum van hun macht en rijkdom tussen 1510 en 1525, onder Jacob Fugger de tweede, die in Augsburg overleed in 1525.

Door hun rijkdom werden zij de voornaamste geldschietters van de Habsburg-dynastie en van de pausen.

Alhoewel zij - in tegenstelling tot de Medici in Firenze, die een grote politieke macht verwierven - zelf geen rechtstreekse politieke ambities koesterden, speelde hun invloed - of liever hun geld - een beslissende rol in tal van prinselijke en koninklijke verkiezingen.

Het beste voorbeeld dateert van 1519: wanneer de vier wereldlijke en drie geestelijke keurvorsten van het Heilig Roomse Rijk op 28 juni 1519 Karel V unaniem kozen tot keizer, was dit alleen het gevolg van omkoperij: de twee kandidaten, Karel V en de Franse koning François I, probeerden met gezantschappen, huwelijken, giften, en kardinaalshoeden de keurvorsten voor hun zaak te winnen. Uiteindelijk haalde Karel V zijn slag thuis, alleen maar omdat hij één miljoen gouden florijnen, uiteraard “voorgeschoten” door Jacob Fugger, op tafel kon leggen...

Jacob Fugger “de Rijke” (1459-1525)

De grote rivalen van Karel V: Frans I en Hendrik VIII

Frans I (1494-1547), koning van Frankrijk van 1515 tot 1547

(Jean Clouet)

Hendrik VIII (1491-1547), koning van Engeland van 1509 tot 1547

(Hans Holbein de Jongere)

De aartsvijanden van Karel V: Luther en Calvijn

Luther en Calvijn

Johannes Calvijn (1509-1564) en zijn echtgenote Ida de Bure (1505-1549)

Maarten Luther (1483-1546)

In 1517 nagelde Luther 95 stellingen aan de deur van de slotkerk van Wittenberg. In deze stellingen werd kritiek uitgeoefend op de katholieke kerk en de handel in aflaten waarmee o.a. de bouw van kerken werd gefinancierd.

Luther ging steeds vaker tegen de rooms-katholieke hiërarchie woeden. Toen de paus daarop reageerde, verbrandde hij de bul waarin hij met excommunicatie werd bedreigd onder gejuich van zijn studenten.

Luther had een hoge beschermer in de keurvorst van Saksen Frederik de Wijze. Vandaar dat hij in 1521 uitgenodigd werd om zich op een Rijksdag die in Worms gehouden werd, ten overstaan van keizer Karel V te verantwoorden, en dat hem daarbij vrijgeleide beloofd werd. De onderneming bleef hachelijk, want drie kwart eeuw daarvoor had de ketter Jan Hus zich onder een dergelijke vrijgeleide naar het concilie van Konstanz gewaagd om zich te rechtvaardigen, en hij werd toch ter plekke levend verbrand.

Op 18 april 1521 hield Luther in Worms op de Rijksdag een indrukwekkende redevoering waarin hij zijn geschriften uitvoerig verdedigde en weigerde iets te herroepen: "Herroepen kan en wil ik niet, daar het niet past iets tegen het geweten te doen. Ik kan niet anders. Hier sta ik. God helpe mij. Amen".

Hoewel de redevoering diepe indruk maakte op de aanwezigen, reageerde Karel V fel: "Ik zal hem nooit meer opnieuw horen. Hij geniete zijn vrijgeleide, maar ik zal hem voortaan als een notoire ketter beschouwen".

Karel V en Luther op de Rijksdag van Worms (18 april 1521)

De prins der humanisten: Erasmus

Desiderius Erasmus is geboren in Rotterdam in 1469. In 1487 trad hij in het klooster Steyn bij Gouda, waar hij de studie van de Latijnse klassieken begon. Na zijn priesterwijding in 1492 kon hij het kloosterleven vaarwel zeggen, om als secretaris de bisschop van Cambrai op diens reizen te vergezellen.

Een reis naar Engeland in 1499 bracht hem in aanraking met geleerden als Thomas More en John Colet. Door die contacten verbreedde hij niet alleen zijn kennis van de “bonae litterae”, maar werd vooral zijn belangstelling gewekt voor het Nieuwe Testament en de kerkvaders.

Zo ontwikkelde hij zijn eigen Bijbels-humanistische theologie, door hem genoemd de “Philosophia christiana”. Het is een rationalistische en moralistische opvatting van het christendom, waarbij weinig waarde gehecht wordt aan dogmatische leerstukken en kerkelijke ceremonies, en waarbij Christus niet in eerste plaats als de verzoener, maar als de hemelse leermeester wordt gezien.

Vanaf 1506 volgde een periode van veel reizen: Italië (1506-1509), en vooral Engeland, waar hij zijn beroemde “*Laus Stultitiae*” (Lof der Zotheid) schreef. Het is een satire op maatschappelijke en kerkelijke misstanden en domheden, die hem een grote faam bezorgde.

Van 1517 tot 1521 woonde hij in Leuven. Hij week uit naar Basel, waar hij zich inzette tegen de Reformatie, en stierf er in 1536.

Hij trachtte humanisme en christendom tot een synthese te brengen, en hij heeft deze zienswijze uitgewerkt voor de opvoeding, het onderwijs, en de staatskunde. Reeds in zijn eigen tijd was zijn invloed aanzienlijk.

Portret door Quentin Metsys

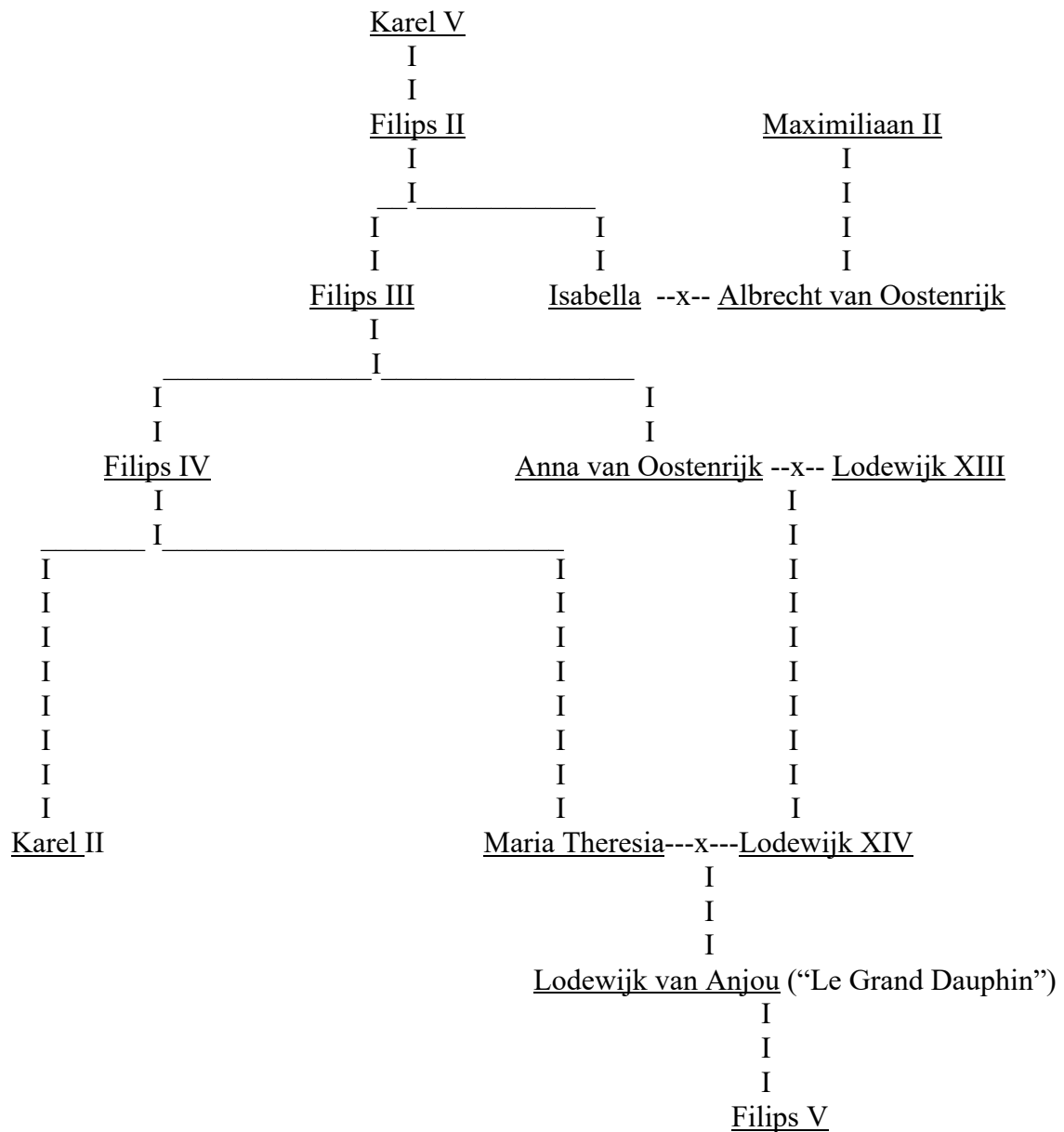

Teksten uit de “Laus Stultitiae”

Het Spaans Tijdperk

1555-1713

Wapen van Spanje

Filips II

Filips II is geboren in Valladolid op 21 mei 1527, als zoon van Karel V en van Isabella van Portugal.

Hij aanvaardde op 25 oktober 1555 het bestuur over de Nederlandse gewesten, en op 16 januari 1556 over de Spaanse en Italiaanse gebieden.

Zijn opvoeding in Spanje had hem een hoge opvatting van zijn taak als vorst bijgebracht, in dienst van de Spaanse suprematie, onafscheidelijk verbonden en verweven met die van de Kerk. Zijn plichtsbesef en vroomheid werden echter overschaduwed door besluiteloosheid en achterdocht.

Zijn regering was één voortdurende strijd op alle fronten van Europa, met als gevolg het economisch bankroet van Spanje aan het einde van de 16de eeuw.

Met zijn verbeterden geloofsijver verklaarde hij de Turken onmiddellijk na zijn troonsbestijging de oorlog (1559). De Heilige Liga tussen Spanje, de paus, Genua, en Venetië leidde tot de vernietiging van de Turkse vloot bij Lepanto in 1571.

In dezelfde periode zetten zijn veldheren Emanuel Philibert van Savoye, Willem van Oranje, Egmont, en Horne de door Karel V begonnen oorlog met Frankrijk voort. In 1559 werd de vrede van Cateau-Cambrésis tussen beide landen gesloten, maar de hostiliteiten laaiden weer op wanneer Filips II partij koos tegen Frankrijks troonpretendent, de latere Hendrik IV. De inmiddels koning geworden Hendrik IV verklaarde in 1595 de oorlog aan Spanje, en sloot een jaar later met Engeland en de Verenigde Provinciën het Drievoudig Verbond. Spanje moest in 1598 de ongunstige vrede van Vervins sluiten.

De verhouding met Engeland, dat in de oorlog met Frankrijk vanwege het huwelijk van Filips met Mary Tudor aanvankelijk de bondgenoot van Spanje was, werd na de troonsbestijging van Elisabeth I steeds slechter. Na de terechtstelling van Mary Stuart zond Spanje in 1588 een vloot naar Engeland: het was de “Armada Invencible”, die totaal vernietigd werd.

Het enige blijvend resultaat van al die oorlogen was de verovering van Portugal door Alva, na de dood van de Portugese koning Hendrik, in 1580. Filips werd er tot koning gehuldigd, en behandelde Portugal voortaan als een provincie van zijn rijk.

Ook op binnenlands vlak eindigde het beleid van Filips II op een zeer ongelukkige wijze: zowel om politieke redenen - de wil tot absolute Spaanse suprematie - als om religieuze redenen - de starre intolerantie van Filips II ten opzichte van het protestantisme - brak in 1568 in de Nederlanden de opstand uit. De bloedige repressie van de hertog van Alva leidde tot de afscheuring van de noordelijke gewesten in 1581, onder de naam *Vereenigde Provinciën*.

Filips II was vier maal gehuwd: eerst met Maria van Portugal, de moeder van don Carlos (1543), dan met Mary Tudor, de koningin van Engeland (1555), vervolgens met Elisabeth, de dochter van de Franse koning Hendrik II, en moeder van o.a. zijn lievelingsdochter Isabella (1559), en uiteindelijk (1569) met Anna van Habsburg, moeder van Filips III.

Hij overleed in El Escorial op 13 september 1598.

Het wapenschild van Filips II

Filips II

Filips II

(Pieter Paul Rubens)

*Filips II
(A. Sanchez Coello)*

Karikatuur van Filips II

De tijd van de landvoogden

Margaretha van Parma

Omdat zij door een eeuwenoude traditie aan hun provinciale autonomie gehecht waren, hadden de Nederlandse gewesten het erg moeilijk met de absolutistische maatregelen, die in Madrid werden uitgedroefd door een vreemde vorst, die zij steeds minder als hun “natuurlijke prins” gingen beschouwen. Deze permanente afwezigheid van de vorst, eerst Karel V, later Filips II, eiste de creatie van een nieuwe functie, die werd toevertrouwd aan een prins van koninklijke bloede: de landvoogd of landvoogdes, d.w.z. de officiële vertegenwoordiger of -ster van de vorst in de Nederlanden.

De eerste landvoogdes was Margaretha van Oostenrijk, die deze functie vervulde in naam van Karel V, van 1519 tot aan haar dood in 1530. Zij werd hier reeds uitvoerig besproken.

De volgende landvoogdes was Maria van Hongarije. Zij is geboren in Brussel op 15 september 1505, als dochter van Filips de Schone en van Johanna van Castilië. Zij was dus de zuster van Karel V.

Na de dood van haar tante Margaretha van Oostenrijk werd zij door Karel V aangewezen als landvoogdes van de Nederlanden, waar zij aankwam op 14 maart 1531. Hoewel zij zeer gesteld was op haar vrijheid, en voor die tijd modern en tolerant was in haar godsdienstige opvattingen, heeft zij zich geheel in dienst gesteld van haar broer, ook wat betreft de uitvoering van zijn strenge religieuze plakaten. Zij had een ruime belangstelling voor de humanistische studies en voor de kunst van de renaissance, die aan haar hof te Brussel bloeide. Zij was persoonlijk het middelpunt van de gehele bestuursadministratie. Zij legde tegelijk met Karel V de regering van de Nederlanden neer op 25 oktober 1555, en vertrok in 1556 naar Spanje, waar zij op 18 oktober 1558 in Cigalos overleed.

Na haar ambtsneerlegging benoemde de nieuwe koning Filips II de hertog Emanuel Philibert van Savoye (1528-1580) tot goeverneur-generaal van de Nederlanden. Emanuel Philibert boekte tegen Frankrijk de overwinningen van Saint-Quentin (1557) en Grevelingen (1558), die leidden tot het verdrag van Cateau-Cambrésis in 1559. Maar door dit verdrag kreeg hij de verloren heerschappij over Savoye terug, en hij vertrok uit de Nederlanden.

Emanuel-Philibert van Savoye

De volgende landvoogdes was **Margaretha van Parma**. Zij is geboren in Oudenaarde einde juli 1522, als onwettige dochter van Karel V en van Johanna van der Gheynst. Zij werd opgevoed in Brussel onder toezicht van Margaretha van Oostenrijk en Maria van Hongarije.

Zij was eerst gehuwd met Alexander de Medici (1536), en na diens dood in 1537 met Ottavio Farnese (1538). Zij woonde in Parma en in Rome, totdat Filips II haar in 1559 tot landvoogdes benoemde.

Margaretha van Parma

De eerste jaren schikte zij zich volledig naar de raadgevingen van kardinaal Granvelle. Maar nadat Granvelle door Filips II in 1564 naar Spanje teruggeroepen werd, kwam zij steeds meer onder de invloed van de edelen, die de Spaanse suprematie, met haar religieuze intolerantie, trachtten te beperken. De edelen, met aan hun hoofd Willem van Oranje, Egmont, Horne en Marnix van Sint-Aldegonde hadden in 1565 het “*Eedverbond der Edelen*” opgericht, en dwongen haar tot toegevingen.

Op 23 augustus 1566 sloot zij een akkoord met de leiders van het Eedverbond, waarbij zij een beperkte vorm van godsdienstvrijheid toeliet, terwijl de edelen beloofden de rust in het land terug te brengen.

Maar vervuld met angst en verontwaardigd door de Beeldenstorm, in 1566, begon zij veel krachtadiger op te treden, en zij slaagde er zelfs in tijdelijk de rust te herstellen.

Maar ingevolge de zending van de hertog van Alva door Filips II, een ongelukkige en overbodige maatregel, vroeg en verkreeg de regentes ontheffing uit haar ambt. Op 30 december 1567 vertrok zij naar Italië. In 1580 zond Filips II haar terug naar de Nederlanden, om er samen met haar zoon Alexander Farnese, die op dat ogenblik landvoogd en militair overste was, het bewind in handen te nemen. Maar Alexander weigerde een beperking van zijn macht te aanvaarden. Margaretha bleef nog tot in 1583 in de Nederlanden, en daarna vestigde zij zich definitief in Italië, waar zij op 18 januari 1586 in Ortona overleed.

Kardinaal Granvelle

Tijdens de landvoogdij van Margaretha van Parma had Antoine Perrenot, kardinaal de Granvelle (1517-1586) een grote invloed.

Hij werd op 21-jarige leeftijd bisschop van Atrecht. Hij volgde in 1550 zijn vader op als staatssecretaris van Karel V.

Na de vrede van Cateau-Cambrésis in 1559 en het vertrek van Filips II uit de Nederlanden werd hij de invloedrijkste raadgever van de landvoogdes Margaretha van Parma. Vooral na zijn benoeming in 1561 tot kardinaal-aartsbisschop van Mechelen werd hij door de Nederlandse edelen als de exponent van het gehate regeringssysteem beschouwd. Zowel het volk als de adel joeg hij tegen zich in het harnas, door de gevraagde terugtrekking van de gehate Spaanse troepen te weigeren, en door de intolerante plakaten van Filips II tegen het protestantisme streng toe te passen. Dit leidde op 13 maart 1564 tot zijn terugzending naar Franche-Comté.

Tot aan zijn dood bleef hij een zeer invloedrijk diplomaat en raadgever van Filips II, en bleef hij zich op die wijze ononderbroken bemoeien met de Nederlanden.

Kardinaal Granvelle

Hertog van Alva, Egmont & Horne

Alhoewel Margaretha van Parma er einde 1566 progressief in slaagde de rust in de Nederlanden te herstellen, stuurde Filips II in 1567 Fernando Alvarez de Toledo, [hertog van Alva](#) (1508-1582) naar zijn noordelijke provincies, met als opdracht ten allen prijze de opstand van de adel, die zich trachtte los te werken van de Spaanse suprematie, te onderdrukken, en het protestantisme definitief uit te roeien.

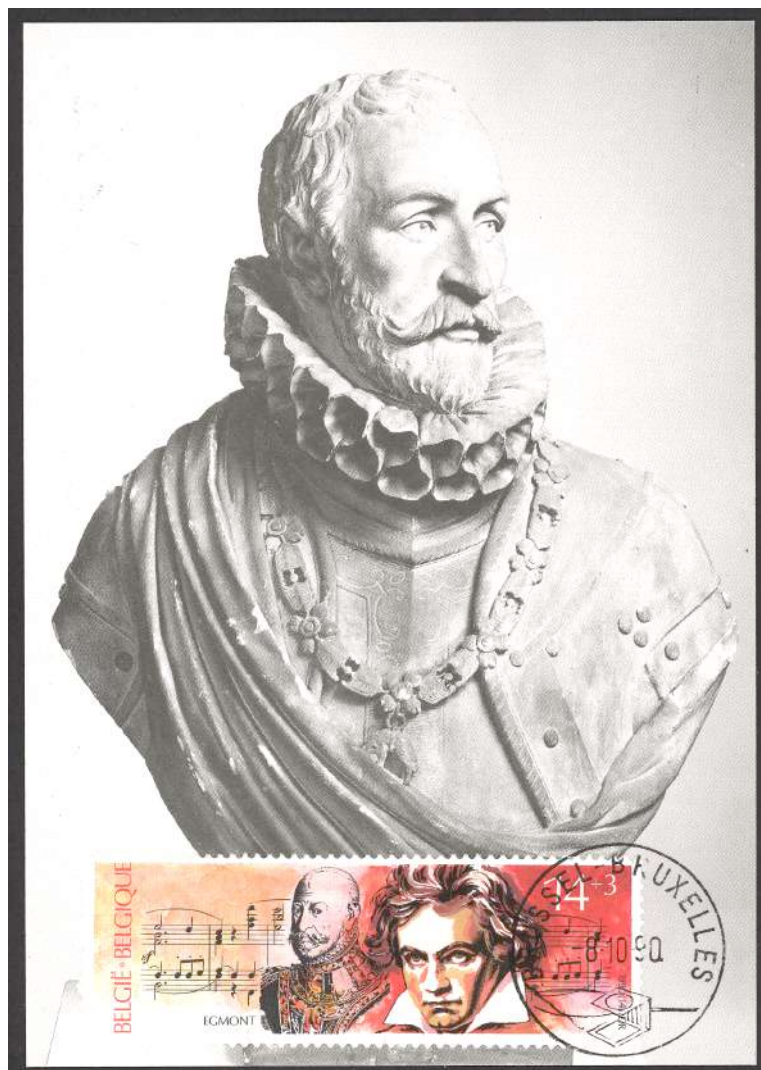
Hij was het type zelf van de Spaanse aristocraat van de 16de eeuw: handig krijgsheer, onverbiddelijk als politicus, meedogenloze vijand van ketters en opstandelingen.

Hij kwam op 22 augustus 1567 in Brussel aan, en startte onmiddellijk met de repressie: de [graven van Egmont en Horne](#) werden aangehouden, en op 5 juni 1568 onthoofd in Brussel.

De bevolking leefde in een bestendige angst voor de Spaanse terreur: de minste verdenking van protestantisme of van anti-Spaanse gevoelens leidde tot de veroordeling door de Beroerteraad, door Alva opgericht, maar door het volk Bloedraad genoemd.

Om de militaire toestand in de hand te houden en verder strijd te kunnen leveren tegen Willem van Oranje, die de leiding genomen had van de protestantse opstandelingen, liet Alva de Staten-Generaal drie nieuwe belastingen goedkeuren: de honderdste penning, de twintigste penning, en de tiende penning.

Zijn beleid was in die mate impopulair dat Filips II Juan de la Cerda, hertog van Medinaceli, in 1571 naar Brussel zond om Alva bij te sturen. Na wisselende successen in de strijd tegen de Geuzen, waarbij grosso modo het Zuiden in Spaanse handen bleef, en het Noorden in de handen van Willem van Oranje, verliet Alva Brussel op 18 december 1573. Hij werd vervangen door [Luis de Requesens](#).

Lamoral, graaf van Egmont (muziek van Beethoven)

Requesens

Don Luis de Requesens y Zuñiga is geboren in Barcelona op 25 augustus 1528. Hij was van 1562 tot 1568 gezant in Rome. Hij streed tegen de Turken in de slag bij Lepanto (1571) en werd in 1572 gouverneur van Milaan.

In november 1573 volgde hij Alva op als landvoogd der Nederlanden. Zijn opdracht was gematigder en verzoeningsgezinder op te treden dan zijn voorganger, maar militair moest hij de opstandelingen krachtig blijven bestrijden.

Hij vaardigde een tamelijk ruim pardon uit, hief de Raad van Beroerte op, en schafte de tiende penning af. Hij moest echter voortdurend bij de koning klagen over geldgebrek en over de toenemende ontevredenheid in de nog gehoorzame gewesten.

In 1575 onderhandelde hij in Breda met afgevaardigden van de prins van Oranje over een eventuele vrede. Maar Requesens wilde noch inzake de godsdienst, noch inzake de macht van de Spaanse suprematie, iets toegeven, zodat de onderhandelingen vastliepen.

Intussen behaalden zijn troepen wel enige successen, zoals in het beleg van Zierikzee.

Maar zijn plotse dood, in Brussel op 5 maart 1576, betekende een gevoelige verzwakking van het koninklijk gezag.

Don Luis de Requesens

Don Juan van Oostenrijk

De volgende landvoogd der Nederlanden was Don Juan van Oostenrijk. Hij is geboren in Regensburg op 24 februari 1547 als onwettige zoon van Karel V en van Barbara Blomberg. Hij werd in Spanje opgevoed.

Zijn beroemdheid is vooral het gevolg van zijn overwinning in de zeeslag van Lepanto, in de golf van Korinthe, op 7 oktober 1571. Tijdens deze zeeslag stond hij aan het hoofd van de vloot van de Heilige Liga (Spanje, Pauselijke Staten, Venetië, en Genua), die de Turkse vloot van Ali Pacha versloeg.

Don Juan als aanvoerder van de vloot van de Heilige Liga in de zeeslag van Lepanto op 7 oktober 1571

De zeeslag van Lepanto

Karikatuur van de zeeslag van Lepanto

Na de dood van Luis de Requesens werd hij in april 1576 tot landvoogd van de Nederlanden benoemd. Om de Nederlanden via de kortste weg te bereiken, vermomde hij zich als een lakei voor zijn tocht dwars door Frankrijk, en hij kwam op 3 november 1576 aan in Marche-en-Famenne.

Hij werd er onmiddellijk geconfronteerd met de problemen: de muitende, onbetaalde Spaanse soldaten hadden begin november 1576 Antwerpen verwoest en platgebrand (de “*Spaanse Furie*”). Het Spaans militair gedrag leidde tot een zulkdanig ongenoegen, dat de Staten van de verschillende Nederlandse provincies in Gent op 8 november 1576 een overeenkomst ondertekenden: de “*Pacificatie van Gent*”, waarbij zij probeerden hun religieuze en politieke tegenstellingen aan de kant te zetten, en gezamenlijk te ijveren voor de evacuatie van de Spaanse troepen.

Don Juan ondertekende op 12 februari 1577 met de afgevaardigden van de Staten-Generaal het “*Eeuwig Edict*”, waarbij hij de bepalingen van de Pacificatie van Gent aanvaardde, in zover uitsluitend het katholicisme geduld werd.

De Spaanse troepen werden inderdaad geëvacueerd, maar de godsdienstige problemen deden de strijd weer oplaaien. Zowel Don Juan als Willem van Oranje hielden aan de integrale eenheid van de Nederlanden, maar Oranje predikte de vrijheid van godsdienst, terwijl Don Juan uitsluitend de katholieke godsdienst wilde toelaten.

Don Juan maakte zich op 24 juli 1577 onverwacht meester van de citadel van Namen, en hij riep de Spaanse troepen terug. Als reactie hierop wilden de Staten-Generaal hem niet langer erkennen, en benoemden zij zelf een landvoogd, Matthias van Oostenrijk. De Spaanse troepen, aangevoerd door Alexander Farnese, versloegen het leger van de Staten bij Gembloers (31 januari 1578), maar werden bij Rijmenam teruggeslagen (2 augustus 1578).

Volledig aan zijn lot overgelaten door de jaloerse Filips II, trok Don Juan zich ontmoedigd terug in zijn legerkamp in Bouge, bij Namen, waar hij op 1 oktober 1578 overleed, na Farnese tot opvolger te hebben aangewezen.

*Don Juan van Oostenrijk
400ste verjaardag van het Eeuwig Edict*

De echte overwinnaar: Willem van Nassau, prins van Oranje

Willem van Nassau is geboren in Dillenburg (Duitsland) op 24 april 1533. In 1544 werd hij, bij de dood van zijn neef René van Chalon, prins van Oranje. Hij kwam hierdoor in het bezit van de uitgebreide goederen van de Nederlandse Nassautak.

Sindsdien werd hij opgevoed in Brussel, aan het keizerlijk hof van Karel V, van wie hij een van de favoriete hovelingen werd. Hij trad in 1551 in het huwelijk met Anna van Egmont, gravin van Buren.

Onder de landvoogdij van Margaretha van Parma, met kardinaal Granvelle als sterke man, groeide ten gevolge van de intolerante politiek van Filips II het verzet tegen de Spaanse suprematie. Einde 1564, in Brussel voor de Raad van State, sprak Willem van Oranje zich in een scherpe, lange redevoering uit voor de vrijheid van geweten en geloof: het was de eerste stap naar het openlijk verzet. Nadat Filips II definitief koos voor de harde lijn, sloot Willem zich aan bij het *Eedverbond der Edelen*, dat in 1565 opgericht werd met als doel religieuze en politieke toegevingen te bekomen.

Het antwoord van Filips II was het sturen van de onverbiddelijke hertog van Alva. Willem van Oranje vluchtte naar Breda, en werd, na de onthoofding van Egmont en Horne, de onbetwiste leider van de opstand tegen Spanje.

Aanvankelijk kende Willem zware militaire tegenslagen, maar door de intolerantie van de Spanjaarden kreeg hij steeds meer steun, en in 1572 kende hij zijn eerste successen: inname van Den Briel door de Watergeuzen, en erkenning van Willem door de “Staten van Holland” als koninklijk stadhouder in Holland, Zeeland, en Utrecht.

Na mislukte onderhandelingen met Requesens (1575) in Breda, en na de “*Pacificatie van Gent*” van 1576, waarbij de noordelijke en zuidelijke Nederlandse provincies hun geschillen trachtten bij te leggen, kwam het tot een definitieve breuk tussen Noord en Zuid: in de *Atrechtse Unie* van 6 januari 1579 verbinden de zuidelijke provincies zich tot trouw aan de koning en behoud van het katholicisme, terwijl de noordelijke provincies op 23 januari 1579 de *Unie van Utrecht* ondertekenen, waarbij zij zich feitelijk afsplitsen van Spanje.

Willem bleef de onbetwiste leider van de “*Vereenigde Provincies*”, zoals het Noorden zich noemde. Hij overleefde een eerste aanslag op zijn leven in 1582, maar werd op 10 juli 1584 in Delft vermoord door Balthasar Gerards, een katholiek fanaticus. Met hem verloren de rebellerende provincies de ziel en het hart van de opstand.

Willem van Oranje

Willem van Oranje. 400ste verjaardag van de Pacificatie van Gent

Willem van Oranje

Alexander Farnese

De volgende landvoogd was Alexander Farnese. Hij is geboren in Rome op 27 augustus 1545, als zoon van Ottavio Farnese en van Margaretha van Parma. Hij werd opgevoed aan het hof van Filips II in de Nederlanden en in Spanje.

In december 1577 kwam hij naar de Nederlanden om de landvoogd Don Juan van Oostenrijk als luitenant bij te staan. Op 31 januari 1578 versloeg hij in Gembloers de troepen van de Staten-Generaal. Na de dood van Don Juan op 1 oktober 1578 benoemde Filips II hem tot landvoogd.

Farnese, die niet alleen een uitstekend veldheer, maar ook een groot diplomaat was, slaagde niet alleen in de herovering, maar ook in de reconciliatie van de Zuidelijke Nederlanden. Op behendige wijze wist hij een wig te drijven tussen de katholieken en de calvinisten. Op 6 januari 1579 wist Farnese de *Unie van Atrecht* tot stand te brengen, door aan Artesië, Douai, en Henegouwen het behoud van hun privileges en een regering zoals ten tijde van Karel V te beloven, indien zij de katholieke godsdienst handhaafden, en de vorstelijke soevereiniteit erkenden. Deze verzoening met Filips II werd bevestigd door het Traktaat van Atrecht op 17 mei 1579.

De noordelijke provincies, samen met veel Vlaamse steden zoals Gent, Brussel, Antwerpen, en Mechelen richtten als reactie hierop de *Unie van Utrecht* op, op 23 januari 1579. Hier ligt de definitieve breuk tussen de noordelijke provincies, het latere Nederland, en de zuidelijke provincies, het latere België.

Maar Farnese verwaarloosde ook de militaire operaties niet, en hij kon Maastricht innemen. Na het vertrek van de Spaanse troepen, zoals hij het had beloofd, slaagde Farnese erin een nationaal leger op de been te brengen om de strijd tegen Willem van Oranje en de Unie van Utrecht voort te zetten. In 1583 kon hij in Vlaanderen en Brabant eindelijk overgaan tot een grootscheeps offensief, dat leidde tot de inname van de belangrijke steden Ieper, Brugge, en Gent in 1584, Brussel en Antwerpen in 1585. De capitulatie van Antwerpen werd aan Farnese aangeboden op 17 augustus 1585 door de burgemeester Filips van Marnix van Sint-Aldegonde, in ruil voor “redelijke” voorwaarden.

Als beloning benoemde Filips II Alexander Farnese tot ridder van het Gulden Vlies.

Daarna zette Farnese een penetratie in het noorden in, en hij zou er wellicht in geslaagd zijn het gehele gebied onder het gezag van Filips II te brengen, indien de Spaanse koning hem niet bevolen had in 1588 de expeditie van de “*Armada Invencible*” te ondersteunen, en vanaf 1589 zijn strijdmacht te verdelen om aan de Franse burgeroorlog deel te nemen.

Hij overleed in Atrecht op 3 december 1592, op weg naar Frankrijk, waar hij zich op bevel van de koning bij zijn leger moest voegen.

400ste verjaardag van de Unie van Utrecht

De 12-jarige Alexander Farnese, door Antonio Moro

Filips van Marnix van Sint-Aldegonde

Filips van Marnix van Sint-Aldegonde is geboren in Brussel, vermoedelijk op 7 maart 1540.

Hij studeerde in Leuven (1553-1555), daarna (1557) in Parijs en in Dole, en uiteindelijk in Padua (1558). Vooral onder de invloed van zijn oom, de latere bisschop van Saint-Omer, was hij voorbestemd om hogere clericale waardigheden te bekleden. Maar zijn studies brachten hem ook in de calvinistische Academie van Genève (1560). Hij studeerde er theologie, en werd een vurig volgeling van Calvijn.

In 1561 was hij terug in de Nederlanden. In 1565 trad hij toe tot het Eedverbond der Edelen. Hij verbleef in Breda, waar hij de calvinistische beeldenstormers verdedigde (1566). Later verbleef hij in Friesland, in Bremen, en in Heidelberg.

Vanaf 1570 trad hij in dienst bij Willem van Oranje, waarvan hij de voornaamste reizende ambassadeur werd. Hij speelde een rol in al de belangrijke gebeurtenissen van die tijd, zoals de Pacificatie van Gent (1576), en de Unie van Utrecht (1579).

In 1577 werd hij lid van de Raad van State, en in 1583 burgemeester van Antwerpen. In 1584 begon het beleg van Antwerpen door Alexander Farnese, en op 17 augustus 1585, na een hardnekkige weerstand, moest Filips van Marnix van Sint-Aldegonde de capitulatie van Antwerpen tekenen.

Zijn hoffelijke houding t.o.v. Farnese werd beschouwd als verraad, en hij werd verbannen naar Zeeland. Zijn politieke carrière was hiermee ten einde, maar hij wijdde zich verder aan de letterkunde en aan de theologie.

Hij bekam eerherstel van Maurits van Nassau, en hij overleed in Leiden op 15 december 1598.

Filips van Marnix van Sint-Aldegonde

Kasteel van Marnix van St. Aldegonde, Bornem

Filips van Marnix van Sint-Aldegonde

Een luciede getuige: Pieter Bruegel de Oude

De juiste geboorteplaats en geboortedatum van Pieter Bruegel zijn ongekend. Zij geboortedatum situeert zich omstreeks 1525-1530. Over zijn geboorteplaats zijn er tal van hypothesen. Breda? Bree?

Hij leerde het schildersvak aan bij Pieter Coeck, uit Aalst, die toen in Brussel gevestigd was. In 1551 werd hij als vrijmeester opgenomen in de St. Lucasgilde van Antwerpen.

Trouw aan de traditie van die tijd trok Bruegel dan op reis naar Italië, in 1552-1553, wellicht in het gezelschap van Maarten de Vos. Bij zijn terugkeer verbleef hij tot aan zijn huwelijk in Antwerpen.

In 1563 huwde hij met Mayken Coeck, de dochter van zijn leermeester, en het paar vestigde zich in de Hoogstraat in Brussel.

Bruegel werd reeds in deze periode door de kunstliefhebbers gewaardeerd: kardinaal Granvelle en de financier Nicolaas Jonghelinck bezaten verscheidene werken van hem. Onder zijn vrienden telde hij Christoffel Plantijn en Ortelius.

Einde 1564 of begin 1565 werd zijn zoon Pieter geboren, de latere Pieter Bruegel de Jonge, en in 1568 volgde een tweede zoon, later de "Fluwelen" Bruegel genoemd.

Zijn belangrijkste werken creëerde hij in Brussel, waar hij een uitstekende reputatie genoot. Hij overleed er op 5 september 1569.

Zijn grote schilderijen zitten vol volkse wijsheid en boerse sluwheid, en getuigen van een scherp sarcasme, maar ook van een ongeëvenaarde menselijke hartelijkheid. Zij tonen de rauwe realiteit van het echte leven met zijn portie dagelijkse huichelarij, maar met veel begrip voor hoop en lijden.

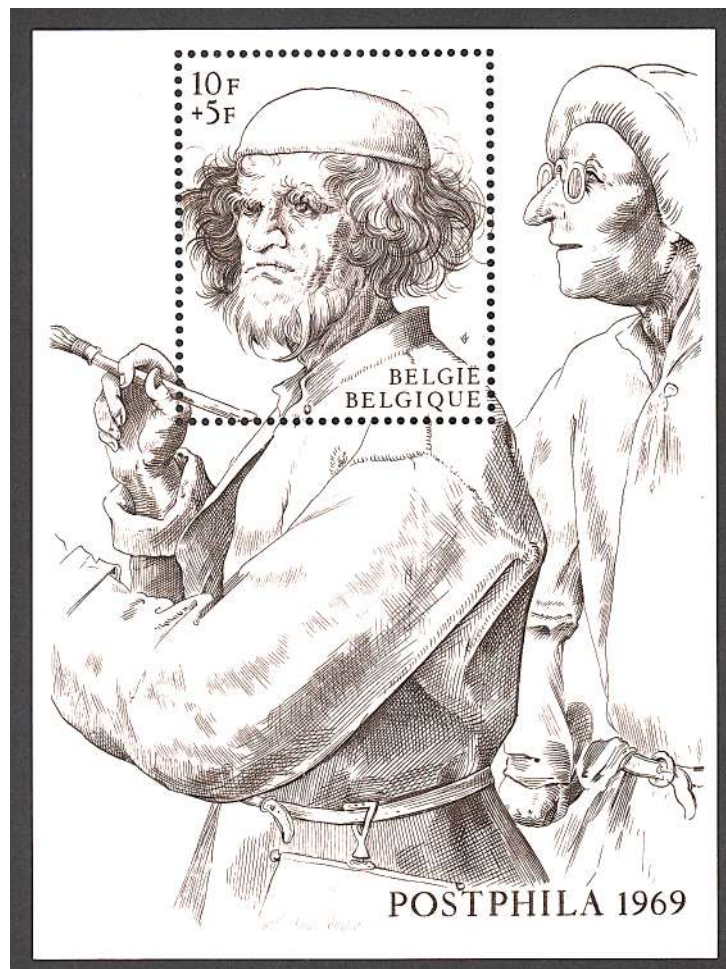
"De Kinderspelen"

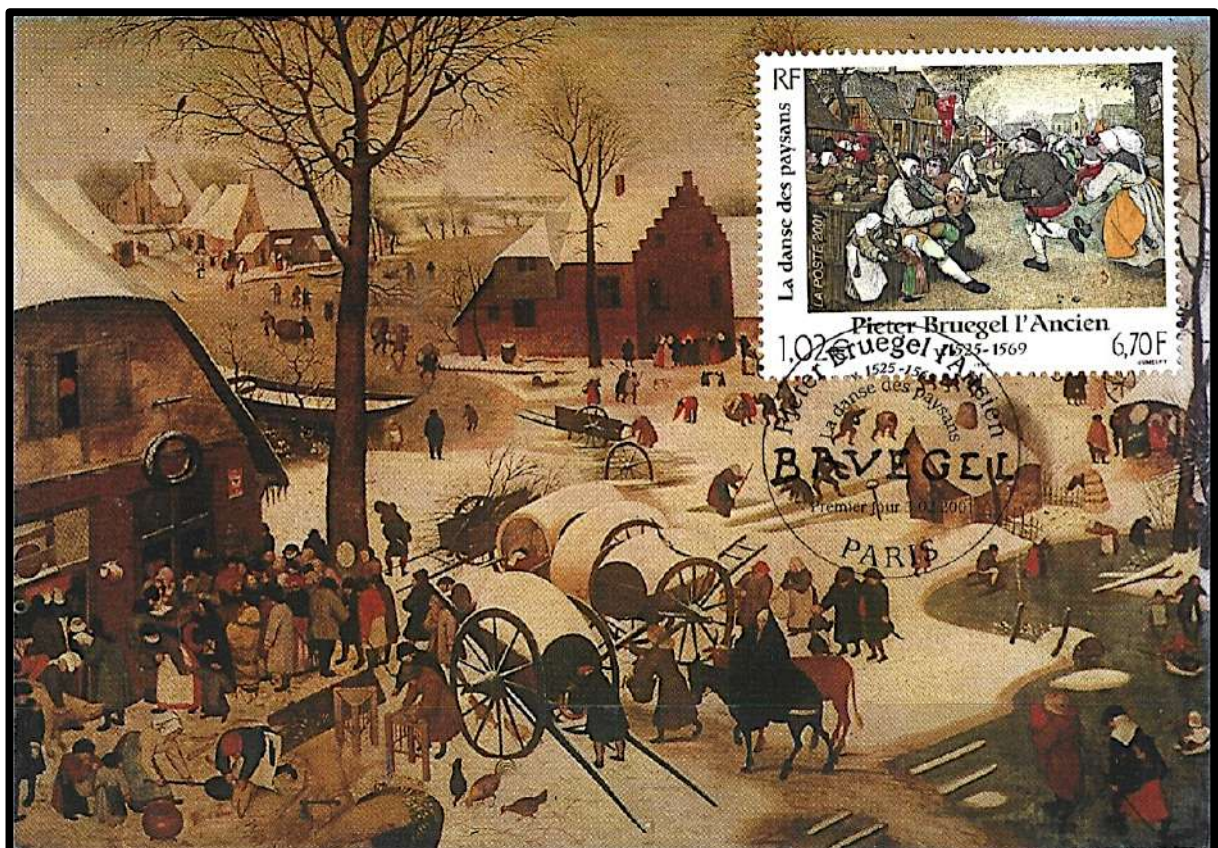
"De Volkstelling in Bethlehem"

"De Toren van Babel"

"De schilder en de liefhebber", vermoedelijk zelfportret van Bruegel

Postzegel "De dorpskermis", op postkaart "De volkstelling in Bethlehem"

De grote Vlaamse geleerden uit de XVI^{de} eeuw

De 16de eeuw, vooral in zijn tweede helft, was voor de Zuidelijke Nederlanden een periode van oorlog, bezetting, onderdrukking, en intolerantie. Nochtans was het ook een periode waarin enkele uitzonderlijke figuren van de wetenschap een zulkdanige uitstraling hadden, dat de grote Vlaamse steden het voornaamste trefpunt werden van de Westeuropese intelligentsia.

Christoffel Plantijn

Christophe Plantin, alias Christoffel Plantijn, is geboren nabij Tours, in Saint-Avertin, tussen 1514 en 1520. Hij werkte eerst als drukker en boekbinder in Frankrijk, en kwam rond 1548 naar Antwerpen.

Eerst was hij er boekbinder, en vanaf 1555 drukker. Zijn drukkerij “De Gulden Passer”, kende een enorme bloei, en in de periode 1572-1576 was zij met 16 persen en 80 werknemers de grootste kapitalistische onderneming van de Nederlanden.

Zijn succes is vooral te danken aan zijn goede relaties met Filips II, voor wie hij een groot aantal voor de Spaanse markt bestemde liturgische werken heeft gedrukt. Hij ontving van Filips II de eretitel van aartsdrukker.

Hij werd in 1578 drukker van de Staten-Generaal, en in 1579 drukker van de stad Antwerpen. Bij het naderend oorlogsgeweld vestigde hij zich in Leiden, waar hij de drukker werd van de nieuwe universiteit.

Na de capitulatie van Antwerpen in 1585 keerde hij naar deze stad terug, waar hij zijn werk verder zette.

Hij was de belangrijkste drukker van het humanisme in de tweede helft van de 16de eeuw. Hij heeft niet minder dan 2.500 werken verzorgd, waarvan vele door inhoud en afwerking van uitzonderlijke betekenis. Hij stierf in Antwerpen in 1589.

Rembertus Dodonaeus

Rembert Dodoens, alias Dodonaeus, is geboren in Mechelen in 1517 of 1518. Hij studeerde in Leuven geneeskunde, kosmografie en aardrijkskunde, en verder Latijn en Grieks aan het Collegium Trilingue.

Hij werd in 1541 stadsdokter in Mechelen, was van 1575 tot 1578 lijfarts van de keizer in Wenen, en werd in 1582 hoogleraar in de geneeskunde in Leiden. In 1554 verscheen in het Nederlands zijn “Cruydeboek”, met 715 afbeeldingen, waarin hij de planten in zes groepen verdeelt. Omdat de geneeskruiden er als derde groep uitvoerig in beschreven werden, werd het boek lange tijd als een farmacopee beschouwd. Dodonaeus stierf in Leiden in 1585.

Abraham Ortelius

Ortelius is geboren in Antwerpen in 1527. Hij was cartograaf, aardrijkskundige, en handelaar in boeken, prenten en kaarten.

Grote opgang maakte in 1570 zijn kaartenverzameling “*Theatrum Orbis Terrarum*”, behalve de tekst geen eigen werk, maar 53 kaarten bevattend naar de beste geografen uit de 16de eeuw. Het is in feite de eerste moderne atlas.

Ortelius was ook een verdienstelijk humanist. Hij vervaardigde historisch-geografische kaarten betreffende de oudheid, en stelde een alfabetische catalogus op van alle door antieke auteurs vermelde plaatsnamen met hun moderne weergaven.

Hij stierf in Antwerpen in 1598.

Christoffel Plantijn

Rembertus Dodonaeus

Abraham Ortelius

Mercator

Gerard de Cremer, alias Mercator, is geboren in Rupelmonde in 1512. Hij studeerde filosofie en mathematica in Leuven, met het oog op de bouw van wiskundige instrumenten.

Samen met de Leuvense goudsmid Gaspard van der Heyden werkte hij aan de vervaardiging van de tweede wereldglobe, in 1536. Hij had reeds zijn medewerking gegeven bij het maken van de eerste wereldglobe, door zijn leermeester Gemma Frisius.

Sinds 1537 werkte Mercator als zelfstandig instrumentenbouwer en cartograaf. Zijn eigen eerste werk was een kaart van het Heilig Land (1537). Vervolgens vervaardigde hij een wereldkaart (1538), een kaart van Vlaanderen, en een aardglobe volgens de laatste gegevens van Marco Polo en van de Spaanse en Portugese zeevaarders (1541).

In opdracht van Karel V vervaardigde hij astronomische instrumenten, en in 1551 kwam zijn hemelkaart klaar, bestemd zowel voor de astronomie als voor de astrologie.

In 1552 vestigde hij zich in Duisburg aan de Rijn. Hij publiceerde er in 1554 zijn Europakaart, waaraan hij zestien jaar gewerkt had.

In Duisburg doceerde hij mathematica en kosmografie. In 1569 publiceerde hij een nieuwe wereldkaart “ad usum navigantium”, d.w.z. ten gebruike van de zeevaarders.

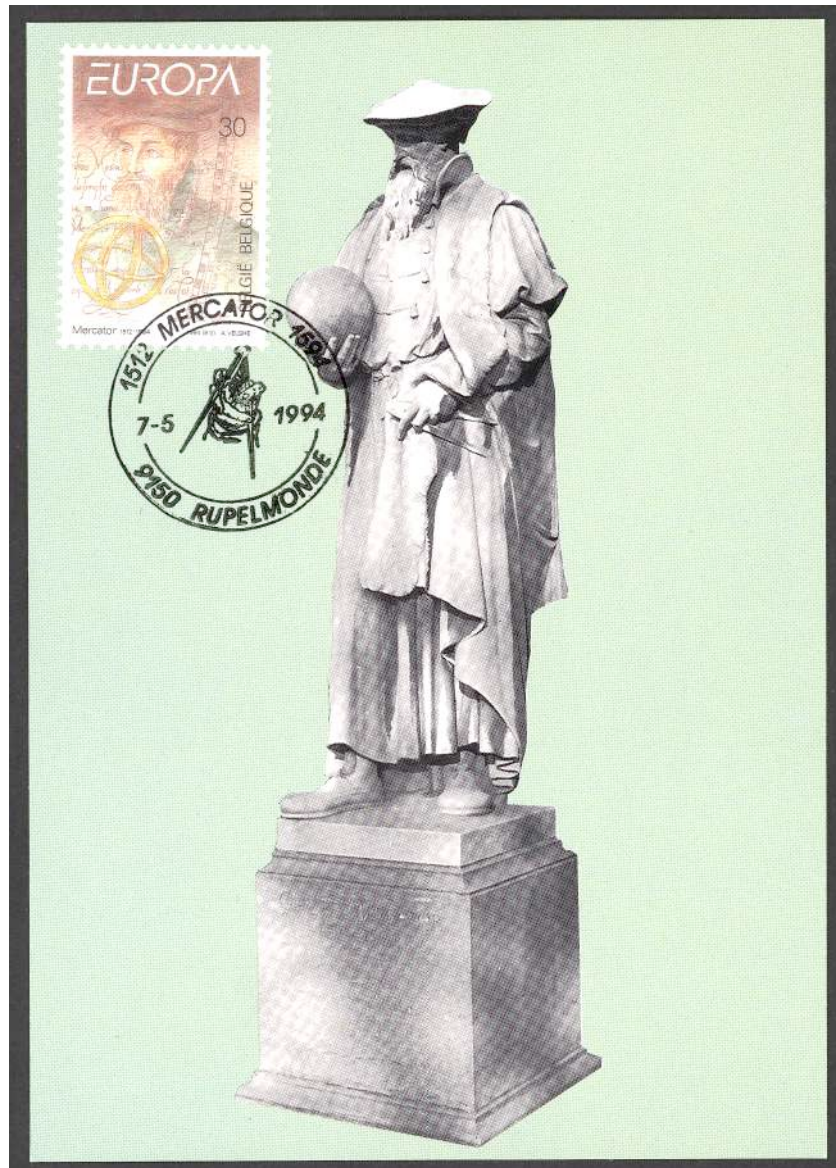
Hij begon dan aan een reeks kaarten in boekvorm, en publiceerde zijn beroemde “Chronologia”, een deel van de door Mercator geplande “Kosmografie”.

Hij overleed in Duisburg in 1594.

Mercator

Standbeeld van Mercator door Louis van Biesbroeck, in het Kleine-Zavelpark van Brussel

Simon Stevin

Simon Stevin is geboren in Brugge in 1548. Hij was aanvankelijk boekhouder in Antwerpen, maar hij vestigde zich in 1581 in Leiden.

Hij publiceerde er verscheidene werken over boekhoudkunde, wiskunde, en fysica. De leerstof die Stevin als leermeester van prins Maurits sinds 1583 heeft gedoceerd, heeft hij later verzameld in zijn zeer uitvoerig werk “Wisconstighe ghedachtenissen”, handelend over meetkunde, trigonometrie, perspectiefleer, boekhoudkunde, zeevaartkunde, en astronomie.

Als waterstaatkundige heeft Stevin o.a. de uitwatering van Delft verbeterd, door het aanleggen van molens en sluizen.

Hij stierf in den Haag of in Leiden in 1620.

Justus Lipsius

Joost Lips, alias Justus Lipsius, is geboren in Overijse in 1547. Als historicus en filosoof was hij een van de grootste humanisten van zijn tijd. Hij was eerst secretaris van kardinal Granvelle in Rome.

Na zijn terugkeer naar Leuven in 1569 vervoegde hij de gereformeerde kerk. Hij week uit, eerst naar Duitsland, als professor in Iena, en nadien naar de Verenigde Provinciën, waar hij professor geschiedenis werd aan de universiteit van Leiden. In 1590 keerde hij terug naar de katholieke kerk, en hij werd in 1592 hoogleraar aan de Leuvense universiteit. Hij overleed in Leuven in 1606.

Simon Stevin

Justus Lipsius

Andreas Vesalius

Andreas van Wesel, alias Vesalius, is geboren in Brussel in 1514. Als vijftienjarige werd hij in Leuven aan de universiteit ingeschreven. Hij volgde er eerst de cursussen van de “Artes”, en nadien van de “Medicijnen”.

Van 1533 tot 1536 studeerde hij verder in Parijs, en nadien vertrok hij naar de befaamde universiteit van Padua, waar hij in 1537 promoveerde tot doctor in de geneeskunde, en waar hij benoemd werd tot professor in de chirurgie en de anatomie.

In die periode werden de opvattingen van Hippocrates en Galenus nog als vaststaande dogma's gedoed, en daaraan twijfelen was niet alleen een fout, maar ook een zonde tegen het geloof. Vesalius was bijgevolg zeer moedig om vanaf 1536 opnieuw anatomische demonstraties op lijken uit te voeren. Hij botste hiermee op felle kritiek en tegenkanting van dokters en theologen.

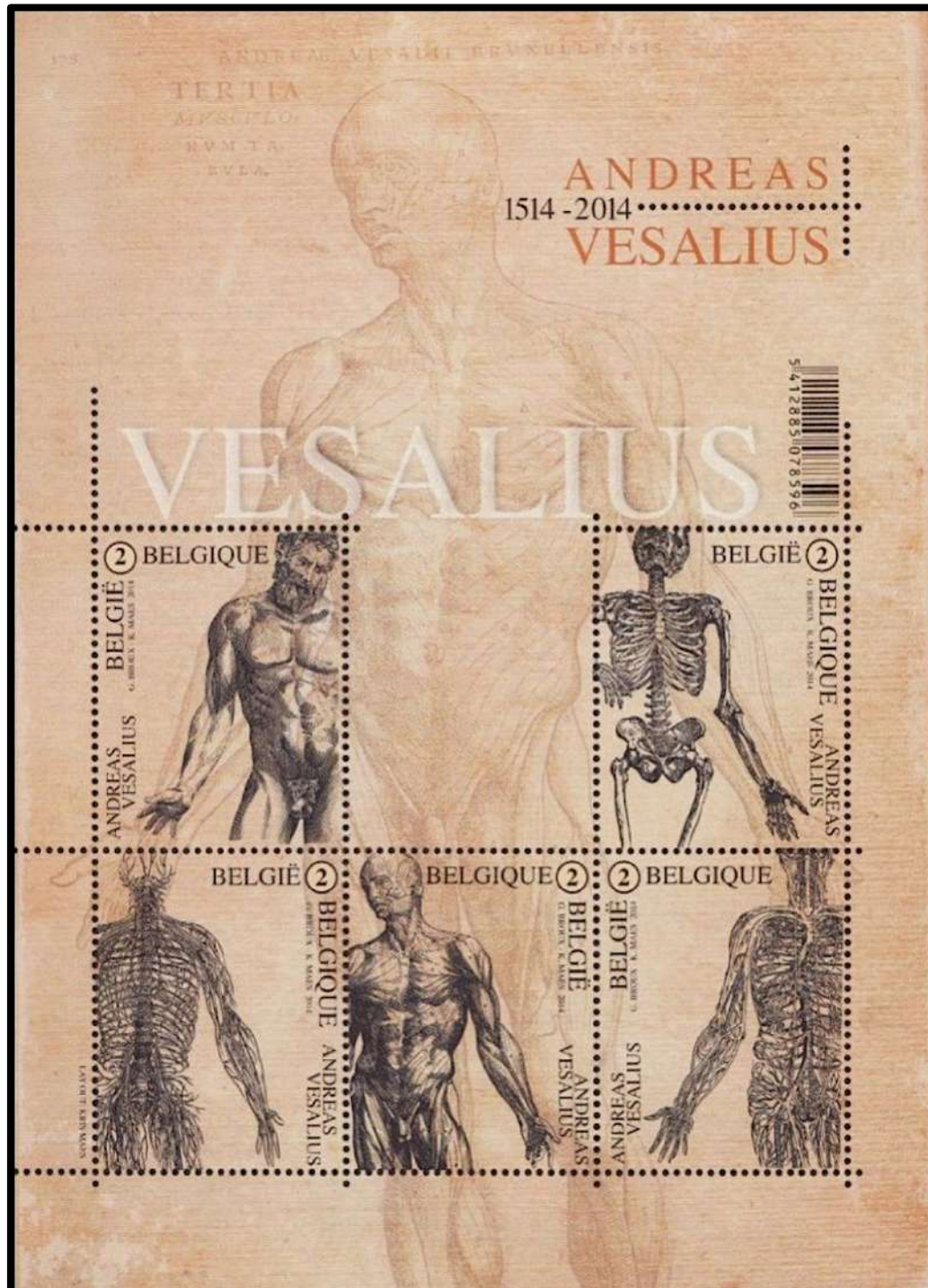
In 1537 was hij de eerste professor die in Padua het medisch onderwijs verplaatste van het spreekgestoelte naar de dissectiezaal.

Reeds in 1538 verschenen zijn eerste “Tabulae Anatomicae”, en in 1543 werd te Basel zijn meesterwerk gepubliceerd: “*De Humani Corporis Fabrica Libri Septem*”. Dit boek is het eerste belangrijk werk over geneeskunde waarin observatie en analyse de traditionele dogma's vervangen. In die optiek ligt het aan de basis van de moderne geneeskunde. Het bezorgde Vesalius de beroemdheid, maar ook veel controverses.

Vesalius nog hetzelfde jaar benoemd tot hofarts van Karel V, en vanaf 1556 verbleef hij in Madrid als hofarts van Filips II. Hij stierf op het eiland Zante, ten westen van Griekenland, na een schipbreuk.

Andreas Vesalius

Uit "De Humanis Corporis Fabrica" van Vesalius

Filips III

Filips III is geboren in Madrid op 14 april 1578 als zoon van Filips II en van Anna van Habsburg. Na het overlijden van zijn vader besteedde hij in 1598 de Spaanse troon.

Hij was goedig, maar zwak van karakter, en liet de regering volledig over aan de hertog van Lerma.

Hij stierf in Lissabon op 31 maart 1621.

Francisco Gomez de Sandoval y Rojaz, [hertog van Lerma](#), is geboren in Tordesillas in 1553. Hij was eerst hofmaarschalk van de kroonprins, de latere Filips III, en werd na diens troonsbestijging zijn almachtige eerste minister.

Ambitieuze en corrupt vererfde hij de malaise die reeds heerste in Spanje, door de verdrijving, tussen 1609 en 1611, van meer dan een half miljoen “morisco’s”.

Hij viel in 1618 in ongenade, en stierf in Valladolid op 18 mei 1625.

Filips III

Karikatuur van Filips III

De hertog van Lerma (Rubens)

Albrecht en Isabella

Na de dood van Alexander Farnese op 3 december 1592 werd Ernest van Oostenrijk, zoon van keizer Maximiliaan II, benoemd tot nieuwe gouverneur-generaal van de Nederlanden. In januari 1594 kwam hij in Brussel aan, zeer tegen zijn zin, en hij stierf er op 21 februari 1595 aan melancholie, na een kort en roemloos verblijf in de Nederlanden.

Op 2 mei 1595 werd zijn broer, Albrecht van Oostenrijk, door Filips II benoemd tot gouverneur-generaal van de Nederlanden.

Albrecht is geboren in Wiener-Neustadt, in Oostenrijk, op 15 november 1559, als zoon van keizer Maximiliaan II en van Maria van Oostenrijk, die zelf de dochter van Karel V was.

Hij werd aan het hof van Filips II opgevoed. In 1577 werd hij kardinaal en aartsbisschop van Toledo, zonder evenwel de wijdingen te ontvangen. Sedert 1581 fungeerde hij als onderkoning van Portugal, tot zijn benoeming in de Nederlanden.

Op 6 mei 1598 ondertekende Filips II, kort voor zijn dood, de *Akte van Afstand*, waarbij hij de soevereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden overdroeg aan zijn dochter Isabella en haar aanstaande echtgenoot, Albrecht.

Albrecht en Isabella huwden in Valencia op 18 april 1599.

Op binnenlands terrein bracht de regering van de aartshertogen economisch herstel, o.a. dank zij de verbeteringen in het muntstelsel, het verlenen van octrooien voor de industrie, en het graven van kanalen.

Zij spanden zich in, als vurige katholieken, voor de zege van de contrareformatie. Deze ging hand in hand met de hoogbarok, die zij eveneens, door hun mecenaat, hebben bevorderd.

Albrechts buitenlandse politiek getuigde van onafhankelijkheid en realisme. Zo droeg hij bij tot de vrede van Vervins (1598) met Frankrijk, dreef hij de benoeming door van de Italiaan Spinola, die voor Spanje Oostende heroverde (1604), en sloot hij het *Twaalfjarig Bestand*: een op 9 april 1609 gesloten compromis-vrede tussen het Noorden, het Zuiden en Spanje, onder toezicht van Frankrijk en Engeland.

Door jicht verteerd, stierf hij in Brussel op 13 juli 1621.

De aartshertogin Isabella is geboren in Segovia op 12 augustus 1566, als dochter van Filips II en van diens vierde vrouw, Anna van Habsburg.

Door de Akte van Afstand, door Filips II op 6 mei 1598 ondertekend, kreeg zij, samen met haar aanstaande echtgenoot Albrecht van Oostenrijk, die reeds gouverneur-generaal van de Nederlanden was, de volle soevereiniteit over deze gebieden.

Maar het feit dat het huwelijk kinderloos bleef, deed, volgens een clausule in deze Akte van Afstand, de Nederlanden terugkeren naar de Spaanse kroon, na de dood van Albrecht in 1621.

Van soevereine vorstin werd Isabella dan opnieuw landvoogdes, in naam van de nieuwe Spaanse koning Filips IV.

Zij streefde verder naar een vreedzame oplossing voor het latent conflict met de noordelijke Vereenigde Provinciën, o.m. door een hernieuwing van het Twaalfjarig Bestand van 1609, maar de zaak mislukte omwille van de overdreven Spaanse eisen.

Zij overleed in Brussel op 1 december 1633.

De aartshertogen Albrecht en Isabella

Aartshertogin Isabella

Aartshertogin Isabella

Aartshertog Albrecht van Oostenrijk

Aartshertog Albrecht van Oostenrijk

Het broederschap van de kruisboogschutters, genaamd de “*Grote Eed van Brussel*”, organiseerde elk jaar een grote kruisboogwedstrijd, waarbij het de bedoeling was de hoofdvogel, de “Papegay”, die gefixeerd was op de klokketoren van de Zavelkerk, af te schieten. De prominenten mochten ook meedingen, en als wij de erelijst bekijken, is het duidelijk dat de eerste prijs per definitie ging naar de heerser van het ogenblik, met wie men op goede voet moest staan:

- 1510: keizer Maximiliaan van Oostenrijk
- 1512: de toekomstige Keizer Karel V, dan 12 jaar oud...
- 1518: Margaretha van Oostenrijk
- 1551 en 1559: Lamoral, graaf van Egmont
- 1562 en 1566: Willem van Oranje
- 1568: de hertog van Alva!!!
- 1587: Alexander Farnese
- 1615: de aartshertogin Isabella.

Het is deze laatste prestatie die afgebeeld staat op een zegel: men ziet er de aartshertogin Isabella met de kruisboog in handen, met op de achtergrond de Zavelkerk. Het gebeurde op 15 mei 1615, en het tafereel dat te zien is op de zegel is in feite een “ingekrompen versie” van een veel grotere gravure die zich in de koninklijke bibliotheek bevindt.

De infante Isabella op de Grote Eed van 15 mei 1615

Een groot Antwerpenaar: Nicolaas Rockox

Nicolaas Rockox (1560-1640) studeerde rechten in Leuven, Parijs, en Douai. In 1588 werd hij schepen van Antwerpen, en in 1603 werd hij een eerste maal benoemd tot burgemeester van de stad Antwerpen. Hij bekleedde dit ambt nog acht maal, een laatste keer in 1625.

Hij was een groot kunstliefhebber, en werd een goede vriend van Rubens, aan wie hij veel bestellingen deed, zowel ten persoonlijke titel, als in de hoedanigheid van burgemeester.

Voorbeelden zijn “De Aanbidding der Wijzen”, het wereldberoemde werk “De Kruisafneming”, en “Het Ongeloof van Sint Thomas”, waarop Rockox afgebeeld is samen met zijn echtgenote Adriana Perez.

(Van Dyck)

*Nicolaas Rockox
(Van Dyck)*

(Rubens)

De Vlaamse grootmeesters van de XVII^{de} eeuw

Vlaanderen kende een eerste hoogtepunt in de schilderkunst, tijdens de welvaart van het Bourgondisch tijdperk. Een tweede bloeiperiode was de eerste helft van de 17de eeuw. Ook nu was de context een periode van vrede en welvaart, aangebracht door het wijs beleid van de aartshertogen Albrecht en Isabella. De voornaamste vertegenwoordigers van deze periode zijn Rubens, van Dyck, Jordaens, en Teniers.

Pieter Paul Rubens

Pieter Paul Rubens is geboren in Siegen, Duitsland, in 1577. Zijn vader, die deel uitmaakte van de rijke Antwerpse burgerij, was moeten uitwijken naar Duitsland, omwille van zijn sympathieën voor het protestantisme.

In 1587 keerde het gezin naar Antwerpen terug, na het overlijden van de vader. Pieter Paul was eerst leerling bij Adam van Noort, later bij Otto van Veen.

In 1600 vertrok hij naar Italië, waar hij ten dienste stond van de hertog van Mantua. In opdracht van deze hertog vertrok hij in 1603 naar Madrid, waar hij een jaar verbleef, en waar hij koning Filips III en de hertog van Lerma ontmoette.

In 1608 verliet hij Italië, en hij vestigde zich definitief in Antwerpen. In 1609 werd hij benoemd tot hofschilder van de landvoogden Albrecht en Isabella. Tot in 1622 schilderde hij in Antwerpen, voor de nieuwe barokke kerken, en voor de rijke Antwerpse burgerij.

Tussen 1622 en 1625 verbleef hij in Parijs, voor het schilderen van de indrukwekkende cyclus over Maria de Medicis.

Vanaf 1628 werd hij, vanwege zijn roem en zijn fortuin, belast met diplomatieke zendingen, zowel in Madrid als in Londen.

Hij stierf in Antwerpen in 1640.

Zijn grote doeken en de grote decoratieve cycli geven uiting aan een intense levensvreugde. In zijn meer profane werken ziet men de overvloedige vormen van de natuur en van het menselijk lichaam in een uitgelaten sfeer van doek tot doek terugkeren. Ook in de portretkunst, waarin hij de realiteit zeer gevoelig weergaf, was Rubens zeer bedrijvig.

Pieter Paul Rubens

Werken van Pieter Paul Rubens

Antoon van Dyck

Antoon van Dyck is geboren in Antwerpen in 1599. Na het bekomen van zijn meesterschap in de St. Lucasgilde in 1618, werkte hij tot in 1620 in het atelier van Rubens.

Einde 1620 - begin 1621 verbleef hij een eerste maal in Engeland, waar hij door de koning Jacobus I in dienst genomen werd.

Na een nieuw verblijf in Antwerpen vertrok hij in oktober 1621 naar Genua, in Italië. Hij schilderde er vooral portretten van Genuese edelen en ruitersportretten.

In 1627 was hij weer in Antwerpen, en in 1630 benoemde de aartshertogin Isabella hem tot hofschilder.

Hoewel het van Dyck in Antwerpen niet aan werk en aan erkenning ontbrak, reisde hij in maart 1631 naar Londen, en hij werd er voor de tweede maal schilder aan het Engelse hof, thans van Karel I. Hij werd er in 1632 tot ridder geslagen. Zijn activiteit in Engeland bestond er in belangrijke mate in het schilderen van portretten van de koning, van diens echtgenote Henrietta Maria, van hun kinderen, alsook van hovelingen en hofdames.

Zijn verblijf in Engeland werd onderbroken door verschillende reizen naar het vasteland (Antwerpen, Brussel, Den Haag, Parijs), maar, zelfs na de dood van Rubens in 1640, slaagde hij er nochtans niet in om belangrijke vorstelijke opdrachten te verkrijgen.

Ontgoocheld en ziek keerde hij naar Londen terug, waar hij in Blackfriars overleed in 1641.

Zelfportret

Zelfportret, bewerkt door Jacob Neefs

Karel I, door van Dyck

Jacob Jordaens

Jordaens is geboren in Antwerpen in 1593. In 1615 werd hij opgenomen als vrijmeester in de St. Lucasgilde van zijn geboortestad.

Tussen 1619 en 1627 creëerde Jordaens zijn eigen, specifieke stijl: een weloordachte, beheerste opbouw van de compositie, en een virtuoos spel van schitterende kleuren. In de soliede figuren werd het inspirerend voorbeeld van Rubens herschapen in Jordaens' meer aardsgebonden trant. Naast grote kerk- en historiestukken vormen vooral taferelen uit het dagelijkse leven de hoofdthema's van zijn kunst.

Vanaf 1628 overstelpden officiële opdrachten en bestellingen de kunstenaar, wiens atelier steeds drukker door leerlingen werd bezocht. Het waren zowel opdrachten voor altaarstukken als bestellingen van profane aard. Uit deze jaren dateert ook Jordaens' grootste faam als ontwerper van kartons voor tapijten. Beroemd is o.m. de reeks "Spreekwoorden".

Ook het buitenland begon belangstelling te tonen: in 1639 werd onderhandeld over een opdracht van de Engelse koningin, en in 1648 kreeg hij een opdracht van Christina van Zweden. In 1649 was hij een van de schilders die werden gekozen voor het versieren van het Huis ten Bosch in den Haag.

De sterk door Veronese beïnvloede late stijl van Jordaens ging steeds meer tekenen van verval vertonen: haastige, soms slordige afwerking, een steeds meer naar het grauwachtige neigend palet, en een vaak weinig overzichtelijke compositie-opbouw. De medewerking van leerlingen zal daaraan niet geheel vreemd zijn geweest.

Hij overleed in Antwerpen in 1678.

Jacob Jordaens

(Naar een tekening door van Dyck)

*Werkende van Jacob Jordaens
Lezende jonge vrouw / Fluitspeler / Zingende oude vrouw*

David Teniers de Jonge

David Teniers is geboren in Antwerpen in 1610. Hij leerde zijn schildersvak bij zijn vader, David Teniers de Oude, en in 1632 of 1633 werd hij opgenomen als vrijmeester in de St. Lucasgilde van Antwerpen.

Vanaf 1651 woonde hij in Brussel als hofschilder en als beheerder van de kunstcollectie van aartshertog Leopold Willem. In 1655 werd hij tot eerste directeur van de mede door hem opgerichte kunstacademie benoemd.

Teniers' vroege genreschilderijen stonden onder invloed van Adriaan Brouwer. Vanaf 1640 kwam hij tot een eigen stijl, die door een heldere toon en warme kleuren werd gekenmerkt. Zijn onderwerpen breidden zich uit tot Bijbelse motieven, mythologische en literaire scènes, allegorieën, en eigentijdse belangrijke gebeurtenissen, zoals de "Intocht van aartshertogin Isabella in Brussel".

Hij stierf in Brussel in 1690.

*Zelfportret
(Berlijn)*

*De dansers
(Wenen)*

*De bolspelers
(Londen)*

Filips IV

Filips III was de eerste van een reeks zwakke Spaanse vorsten, die officieel staatshoofd waren van de Nederlanden, maar die geen enkele belangstelling toonden voor hun noordelijke gebieden, waar zij zich lieten vertegenwoordigen door meestal vrij kleurloze en middelmatige landvoogden.

Filips III werd opgevolgd door zijn zoon, Filips IV, geboren in Madrid op 8 april 1605, en er gestorven op 17 september 1665. Hij besteedde de troon in 1621.

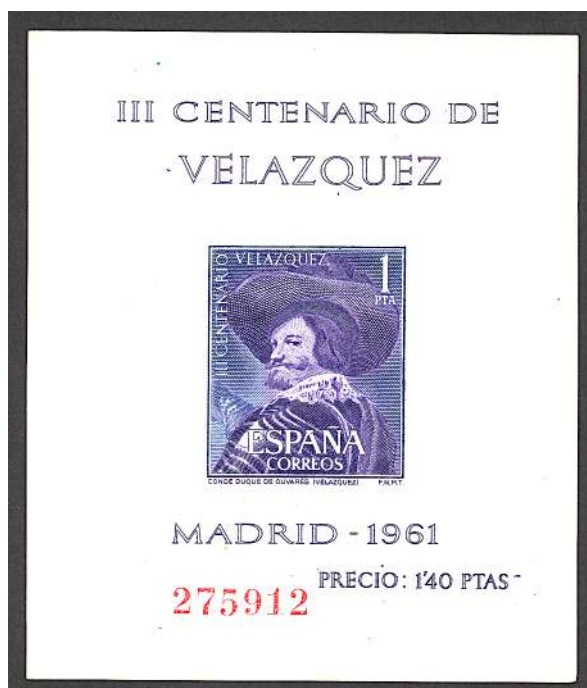
Uit gemakzucht liet hij de regering over aan zijn favorieten, eerst Gaspar de Guzman, **hertog van Olivarez**, en later Don Luis Mendez de Haro.

Tijdens zijn 44-jarig bewind zijn de twee belangrijkste feiten de Vrede van Münster (1648), waarbij de soevereiniteit en de onafhankelijkheid van de noordelijke Verenigde Provinciën erkend werden, en de Vrede van de Pyreneeën (1659), waarbij de positie van Spanje als eerste mogendheid van Europa werd overgenomen door Frankrijk.

Bij zijn dood in 1665 liet Filips IV een verarmd en gedemoraliseerd koninkrijk achter.

Filips IV, naar een schilderij van Velázquez

Olivarez, naar een werk van Velázquez

Karikatuur van Olivarez en Filips IV

Ferdinand van Oostenrijk

De opvolger van Isabella als landvoogd der Nederlanden was Ferdinand van Oostenrijk. Hij is geboren in El Escorial op 16 mei 1609, als zoon van de Spaanse koning Filips III.

Hij werd reeds op tienjarige leeftijd aartsbisschop van Toledo en kardinaal, maar ontving nooit de priesterwijding. Deze vroege benoeming ligt aan de basis van de naam “kardinaal-infant”, waaronder hij bekend stond.

Na de dood van aartshertogin Isabella in 1633 werd hij tot landvoogd van de zuidelijke Nederlanden benoemd, en op 4 november 1634 trad hij in functie.

Zijn landvoogdij in Brussel stond in het teken van de tweefrontenstrijd tegen de Verenigde Provinciën in het noorden, en Frankrijk in het zuiden, die, vooral onder het impuls van Richelieu, tegen de Zuidelijke Nederlanden ageerden.

Aanvankelijk was het Ferdinand die offensief optrad, maar wegens onvoldoende steun uit Madrid volgden de val van Breda in 1637, en de nederlaag bij Duins in 1639. Zo kon de verbinding met Spanje over zee niet worden hersteld, en werd Ferdinand in het defensief gedrongen.

In de zomer van 1641 deed hij vergeefse pogingen om Aire, in Artesië, te ontzetten.

Hij stierf in Brussel op 9 november 1641.

(Velázquez)

*Ferdinand van Oostenrijk
(Rubens)*

(Van Dyck)

Karel II

De opvolger van Filips IV was zijn zoon Karel II. Hij is geboren in Madrid op 6 november 1661, en er overleden op 1 november 1700.

Hij was amper vier jaar oud bij zijn troonsbestijging, en leefde aanvankelijk onder het regentschap van zijn moeder, Maria Anna van Oostenrijk.

Zwak en ziekelijk, zowel op fysiek als op mentaal vlak, was hij een marionet in de handen van zijn favorieten, en van zijn halfbroer Don Juan van Oostenrijk.

De verarming en de anarchie namen nog sterk toe tijdens zijn bewind. Hij verloor grote gebieden van de Zuidelijke Nederlanden aan Frankrijk, hetgeen bevestigd werd in de vrede van Nijmegen van 1678.

Het feit dat hij kinderloos bleef lokte de Spaanse Successieoorlog uit. Zelf had hij Filips, hertog van Anjou, als zijn opvolger aangeduid. Filips was de zoon van de “Grand Dauphin” van Frankrijk, en dus de kleinzoon van de Franse koning Lodewijk XIV.

Karel II

Deze koning werd Karel de Tweede genoemd: Karel de eerste was niemand minder dan "onze" keizer Karel de Vijfde, die in Spanje koning Carlos I was.

Karikatuur van Karel II

Filips V

Filips V werd dus koning van alle Spaanse gebieden, inclusief de Spaanse Nederlanden. Hij is geboren in Versailles op 19 december 1683, en stierf in Madrid op 9 juli 1746.

Reeds einde 1700 gaf deze zwakke figuur een volmacht voor de heerschappij over de Nederlanden aan zijn grootvader, de Franse koning Lodewijk XIV. Deze laatste gaf het bestuur over de Nederlanden voor tien jaar door aan een figuur die helemaal voor Frankrijk gewonnen was: prins Maximiliaan Emanuel van Beieren. Dit was het begin van meer dan tien jaar oorlog.

De enige, die zich in die aangelegenheden van niets aantrok, was Filips V, tot de vrede van Utrecht van 1713, waarbij de Zuidelijke Nederlanden definitief naar Oostenrijk gingen, in ruil voor een algemene erkenning van Filips V als koning van Spanje.

Filips V

Karikatuur van Filips V

De zwarte tijden: 1641-1713

De jaren 1641-1713 behoren tot de zwartste bladzijden van de geschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden. Gedurende deze driekwart eeuw waren de Zuidelijke Nederlanden niets anders dan een wingewest, een speelbal tussen Spanje, Frankrijk, en de Verenigde Provinciën, met Engeland en Oostenrijk als scheidsrechters.

Na de dood van Ferdinand van Oostenrijk in 1641 zagen de Nederlanden, onder de bijzonder zwakke vorsten Filips IV, Karel II en Filips V, een opeenvolging van landvoogden, meestal kleurloze figuren, bij wie elke motivatie ontbrak, omdat zij geen enkele effectieve steun van Madrid kregen.

- Francisco de Melo (1641-1643)
- Manuel de Castel Rodrigo (1643-1647)
- Leopold Willem van Oostenrijk (1647-1656)
- Juan van Oostenrijk (1656-1659)
- Luis de Benavides Carrillo y Toledo, markies van Caracena (1659-1664)
- Francisco de Moura y Cortereal, markies van Castel Rodrigo (1664-1668)
- Inigo Fernandez de Velasco y Tovar (1668-1670)
- Juan-Domingo de Zuñiga y Fonseca, graaf van Monterey (1670-1675)
- Hertog Carlos van Villahermosa (1675-1680)
- Alexander Farnese, hertog van Parma (1680-1682)
- Hendrik Otto, markies van Grana (1682-1685)
- Francisco de Agurto, markies van Gastañaga (1685-1691)
- Prins Maximiliaan Emanuel van Beieren (1691-1701)
- Markies Isidro van Bedmar (1701-1704)
- Dan opnieuw Maximiliaan Emanuel van Beieren, in een periode van totale chaos door de Spaanse Successieoorlog, tot de vrede van Utrecht in 1713

Juan-Domingo de Zuñiga y Fonseca, graaf van Monterey

I) 1641-1648

Vlaanderen was weer het operatie-terrein van een Nederlands-Franse coalitie tegen Spanje. In Rocroi boekte Condé voor Frankrijk op 19 mei 1643 een glansrijke overwinning tegen Spanje.

Op 30 januari 1648 werd de vrede van Münster ondertekend door Spanje en de Verenigde Provinciën. Die vrede was een ramp voor Vlaanderen, dat geen deel had aan de onderhandelingen. Een deel Vlaams grondgebied ging naar de Verenigde Provinciën, die nu definitief erkend werden als “vrije en onafhankelijke staten”. De Schelde werd gesloten, hetgeen het economisch verval van Antwerpen betekende: het Noorden had zich voor de toekomst economisch veilig gesteld ten koste van Vlaanderen.

Prince de Condé, overwinnaar van de Spanjaarden in de slag van Rocroi van 1643

350ste verjaardag van de vrede van Münster (1648)

II) 1648-1659

In die periode steunde de landvoogd Leopold Willem van Oostenrijk de “Fronde” van de Franse adel tegen Mazarin. Maar hij kon niet beletten dat Vlaanderen eens te meer het krijgstoneel was van de Franse burgeroorlog, met Condé voor de Fronde, en Turenne voor de monarchie.

Op 7 november 1659 werd de vrede van de Pyreneeën gesloten tussen Spanje en Frankrijk, met verlies van grote stukken grondgebied aan Frankrijk, waaronder Artesië.

300ste verjaardag van de vrede van de Pyreneeën (1659)

Terugkeer van Avesnes (Artesië) naar Frankrijk, door de vrede van de Pyreneeën

III) 1659-1668

Eerst kwam er een alliantie tot stand tussen Frankrijk en de Verenigde Provinciën. Een verdeling van de Zuidelijke Nederlanden tussen beide werd zelfs overwogen! Maar na de dood van Filips IV in 1665 begon de Devolutie-oorlog: Lodewijk XIV haalde oude erfenisrechten boven om de Zuidelijke Nederlanden op te eisen.

Turenne viel in 1667 Vlaanderen binnen, dat eens te meer het strijdtoneel was, en bedreigde de Verenigde Provinciën.

Op 2 mei 1668 werd de vrede van Aken getekend, waarbij Lodewijk XIV opnieuw grote stukken grondgebied van de Zuidelijke Nederlanden kreeg.

Lodewijk XIV

Turenne

300ste verjaardag van de vrede van Aken (1668)

IV) 1668-1678

Frankrijk bleef echter steeds hetzelfde doel nastreven: uiteindelijk Vlaanderen annexeren en daarna ook het Noorden te lijf gaan.

Lodewijk XIV viel de Verenigde Provinciën aan, maar het krachtig optreden van de nieuwe stadhouder, Willem III, de latere koning van Engeland, maakte een einde aan de Nederlandse benepenheid. Hij bracht de Europese Liga tegen de Franse annexatiepolitiek tot stand, en de oorlog werd voortgezet... zoals altijd op Vlaamse bodem.

Op 17 september 1678 werd de vrede van Nijmegen ondertekend door Frankrijk en de Verenigde Provinciën. Franche-Comté werd definitief Frans. Net zoals bij het verdrag van Aken kwamen de Spaanse Nederlanden er weer bedrogen uit. Met de vrede van Nijmegen zette Spanje een zoveelste stap terug.

300ste verjaardag van de terugkeer van Franche-Comté, Cambrai, Valenciennes en Maubeuge naar Frankrijk, bij de vrede van Nijmegen van 1678

V) 1678-1697

Maar de Franse annexatiepolitiek bleef ongewijzigd. Met het oog op de definitieve verwerving van de Spaanse Nederlanden vielen Franse troepen in oktober 1683 opnieuw het land binnen. Luxemburg viel in 1684 in Franse handen.

De Europese mogendheden (Spanje, Oostenrijk, Engeland, en de Verenigde Provinciën), bezorgd om de Franse expansiezucht, vormden de Liga van Augsburg tegen Frankrijk, en vanaf 1688 was Vlaanderen weer het slagveld...

In augustus 1695 werd Brussel door maarschalk Villeroy onder vuur genomen en verwoest.

Op 20 september 1697 werd de vrede van Rijswijk ondertekend door Frankrijk, de Verenigde Provinciën, Spanje, en Engeland, waarbij het imperialisme van Lodewijk XIV voorlopig ingedijkt werd.

Zichten van de Grote Markt van Brussel, op een homogene manier herbouwd na de verwoesting door de bombardementen van de Franse maarschalk Villeroy in 1695

VI) 1697-1713

Door het kinderloos overlijden van de Spaanse koning Karel II in 1700, stond de Spaanse Successieoorlog voor de deur, die zou duren van 1701 tot 1713.

Karel II had Filips, hertog van Anjou, en kleinzoon van de Franse koning Lodewijk XIV, aangeduid als opvolger. Maar reeds einde 1700 gaf deze zwakke figuur een volmacht voor de heerschappij over de Nederlanden aan zijn grootvader, Lodewijk XIV.

De Europese mogendheden, die hierin de verwezenlijking zagen van de Franse hegemonie-politiek, verzetten zich echter tegen deze schikking. Het werd een Europese oorlog, zoals altijd uitgevochten op Vlaamse bodem...

Lodewijk XIV gaf het bestuur over de Nederlanden voor tien jaar door aan prins Maximiliaan Emanuel van Beieren, die nog altijd officieel de Spaanse landvoogd over de Nederlanden was, maar die volledig de zijde van Frankrijk gekozen had.

De geallieerde troepen van Engeland, de Verenigde Provinciën en Oostenrijk boekten grote overwinningen, zoals in Oudenaarde in 1708, en vooral in Malplaquet op 11 september 1709, waar de hertog van Marlborough en prins Eugene van Savoye het Franse leger van Villars en Boufflers versloegen.

Uiteindelijk werd op 11 april 1713 de vrede van Utrecht gesloten tussen Spanje, Engeland, Frankrijk, en de Verenigde Provinciën. Door die vrede van Utrecht kwamen de Zuidelijke Nederlanden in handen van de Oostenrijkse Habsburgers.

In feite was het de bedoeling van de Europese mogendheden om van de Zuidelijke Nederlanden een bufferzone te maken tussen Frankrijk en de Verenigde Provinciën.

De grenzen werden definitief vastgelegd, en Filips V werd erkend als koning van Spanje, maar moest verzaken aan al zijn rechten over de Zuidelijke Nederlanden.

Filips V

De vrede van Utrecht in 1713

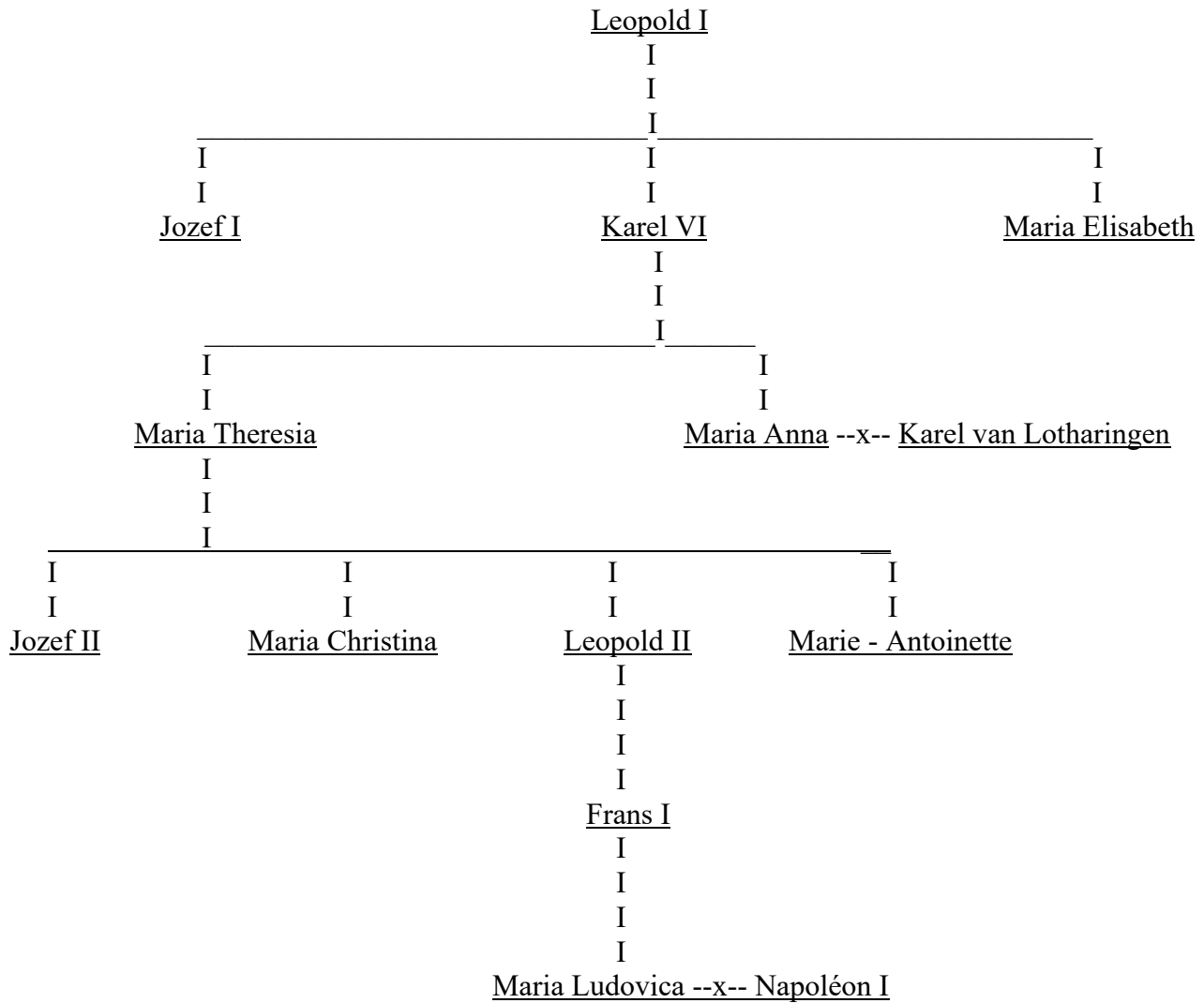
John Churchill, hertog van Marlborough (1650-1722).

Prins Eugene van Savoye (1663-1736)

Het Oostenrijks Tijdperk

1713-1794

Wapen van Oostenrijk

Met de vrede van Utrecht van 1713 komen de Zuidelijke Nederlanden in handen van de Oostenrijkse keizer Karel VI.

De Zuidelijke Nederlanden gaan een lange periode van vrede tegemoet, die slechts wordt verstoord door de Oostenrijkse Successieoorlog van 1744 tot 1748.

Karel VI en zijn opvolgers, keizerin Maria Theresia (1740-1780) en keizer Jozef II (1780-1790) worden in Brussel vertegenwoordigd door landvoogden, die, zonder dat zij helemaal opzij worden geschoven, moeten meemaken hoe hun bevoegdheden beperkt worden door de macht die Wenen aan zijn gevolmachtigde ministers verleent.

Na de hoogst katholieke gestrengheid van landvoogdes Maria Elisabeth (1725-1741) volgt onder de regering van Maria Theresia een meer geanimeerde periode, tijdens dewelke Karel van Lotharingen, die in 1780 overlijdt, een populariteit verwerft die het interne evenwicht van het land ten goede komt. In die periode viert het culturele leven hoogtij.

Vanaf 1780 gaan Maria Christina en Albert Casimir meer gebukt onder de druk van de Weense macht. Jozef II is immers een verlicht despoot met eigenzinnige ideeën, die zich wil laten gelden. De gevolmachtigde ministers onderhouden permanent contact met Wenen, en spelen een niet te onderschatten rol bij de leiding van de plaatselijke aangelegenheden, en bij de werkzaamheden van de raden die in Brussel zijn geïnstalleerd.

Het vorstelijk despotisme, beïnvloed door de “filosofie” en de vaste wil om de lokale Kerk onder de verlichte autoriteit van de staat te hervormen, leiden onontkoombaar naar een confrontatie met de clerus en de ultramontaanse stroming, die in onze streken uitermate sterk is.

Jozef II & Maria Theresia

Karel VI

Karel VI is geboren in Wenen op 1 oktober 1685, als zoon van de Habsburgse keizer Leopold I. Hij volgde in 1711 zijn broer Jozef I op, als keizer van Duitsland en van de Oostenrijkse erflanden, en als koning van Hongarije.

Tijdens de Spaanse Successieoorlog was hij de tegenkoning van Filips V van Anjou. Bij de vrede van Utrecht van 11 april 1713, en de vrede van Rastatt van 6 maart 1714 verzaakte hij aan de Spaanse kroon, maar als tegenprestatie kreeg hij de Zuidelijke Nederlanden toegewezen.

Omdat hij geen mannelijke erfgenaam had, was gans zijn leven een strijd om het opvolgingsrecht van zijn dochters te verzekeren. Daarom vaardigde Karel VI reeds in 1713 de *“Pragmatieke Sanctie”* uit, en hij trachtte bij zoveel mogelijk grote mogendheden erkenning hiervan te verkrijgen, waarvoor hij tal van concessies moest doen, zoals het opheffen van de Oostendse Compagnie.

Ondanks al zijn inspanningen om de troon veilig te stellen voor zijn dochter Maria Theresia, ontbrandde na zijn dood de Oostenrijkse Successieoorlog. Hij stierf in Wenen op 20 oktober 1740.

Karel VI

Prins Eugene van Savoye

In tegenstelling tot de Spaanse periode van 1641 tot 1713, waar uiterst zwakke figuren, in een periode van anarchie, de landvoogdij waarnamen, kregen de Zuidelijke Nederlanden onder Oostenrijks bewind wel vooraanstaande, markante figuren als landvoogd.

De eerste landvoogd tijdens het keizerschap van Karel VI was prins Eugene van Savoye-Carignan, later opgevolgd door Maria Elisabeth. Hij is geboren in Parijs op 18 oktober 1663.

Als gevolg van de weigering van Lodewijk XIV om hem een militair commando toe te kennen, trad hij in 1683 in dienst van keizer Leopold I. Hij onderscheidde zich bij het ontzet van Wenen in 1683, en nam deel aan de verovering van Budapest op de Turken.

In 1693 werd hij veldmaarschalk, en enkele jaren later opperbevelhebber van de keizerlijke troepen. Bij het uitbreken van de Spaanse Successieoorlog werd hij belast met het opperbevel in Italië. In 1704 werd hij aan het hoofd gesteld van de keizerlijke legers in Duitsland, en hij vernietigde, in samenwerking met de hertog van Marlborough, de Frans-Beierse legers in de slag bij Höchstädt, in 1704. In 1708 en 1709 onderscheidde hij zich in de Zuidelijke Nederlanden, waar hij de overwinningen behaalde van Oudenaarde (1708) en Malplaquet (1709).

Na de vrede van Rastatt (1714), die mede door zijn bemiddeling tot stand kwam, nam hij opnieuw de wapens op tegen de Turken, en veroverde Belgrado in 1717.

Van 1716 tot 1724 was hij bovendien gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden, waar hij zijn ambt echter liet waarnemen door de markies van Prié. Wel begunstigde hij actief de Oostendse Compagnie.

Hij stierf in Wenen op 21 april 1736.

Prins Eugene van Savoye

Ruiterstandbeeld van Prins Eugene van Savoye aan het Hofburg, in Wenen

Maria Elisabeth

De volgende landvoogdes was Maria Elisabeth, zuster van de keizer Karel VI. Zij is geboren in Linz op 13 december 1680.

Op 23 december 1724 werd zij door haar broer benoemd tot landvoogdes van de Zuidelijke Nederlanden. Zij moest er de wanordelijke toestand, ontstaan door het ontslag van prins Eugene van Savoye als gevolg van het omstreden bestuur van de inmiddels teruggeroepen markies van Prié, herstellen, en de pas gerealiseerde hervorming van de administratie met de wederinvoering van de Collaterale Raden verstevigen.

Met uitgebreide volmachten bekleed, trachtte zij de economische depressie te verhelpen door een programma van armoedebestrijding.

Zij was begaafd, vroom, en liefdadig, maar ook heerszuchtig. Zij bestreed het jansenisme op een onverbiddelijke manier, en de Leuvense professor Zeger Bernard van Espen, boegbeeld van het jansenisme in Vlaanderen, moest vluchten naar Nederland, waar hij in 1728 in Amersfoort stierf.

Zij overleed in het kasteel van Mariemont op 26 augustus 1741.

Het Koningsplein te Brussel, heraangelegd na de verwoesting door brand van het hertogelijk paleis van Brussel in februari 1731.

Maria Elisabeth kon slechts op het nippertje uit deze brand gered worden

Markies van Prié en de Oostendse Compagnie

Hercule Joseph Louis Turinetti, markies van Prié (1658-1726) was een Piëmontees diplomaat in dienst van Oostenrijk. In 1716 benoemde de keizer hem tot gevolmachtigd minister in de Oostenrijkse Nederlanden, waar hij het bestuur uitoefende namens landvoogd Eugene van Savoye.

Door zijn autoritair optreden raakte hij in conflict met de adel en het volk. Aan de opnieuw ingestelde Raad van State liet hij geen enkel gezag, en hij onderdrukte het verzet van de gilden, o.a. met de terechtstelling van Frans Anneessens in Brussel op 19 september 1719. Hij werd in 1724 beschuldigd van oneerlijkheid en onbekwaamheid, en door de keizer teruggeroepen.

Zijn grootste verdienste ligt echter op economisch vlak: hij heeft de handel op de kolonieën, die zou uitmonden in de Oostendse Compagnie, toegelaten en gesteund, zij het na een belofte van een flink aandeel in de winsten.

Op 19 december 1722 werd het octrooi tot oprichting van de Oostendse Compagnie in Wenen goedgekeurd door Karel VI met als officiële benaming "*Compagnie Impériale et Royale établie dans les Pays-Bas Autrichiens*". De hoofdzetel was in Antwerpen en de uitbatingszetel in Oostende. Het octrooi omvatte 103 artikels. De duur ervan was 30 jaar, en het beginkapitaal bedroeg 6.000.000 gulden. Het had als doel een monopolie te scheppen voor de lucratieve handel met Oost- en West-Indië.

Het octrooi werd einde juli 1723 gepubliceerd. De adel en de Antwerpse tophandelaars bezaten het merendeel van de aandelen, en de markies van Prié zelf had ingeschreven voor 150.000 gulden...

De Oostendse Compagnie heeft in totaal 13 schepen gehad. Het eerste konvooi van drie schepen vertrok in de lente van 1724, en, spijs het verlies van één van de drie schepen, bedroeg de netto winst 600.000 gulden!

250ste verjaardag van de oprichting van de Oostendse Compagnie

Maar Pruisen, Frankrijk, Engeland, en de Verenigde Provincies sloten een bondgenootschap om hun handelsbelangen, die door de Oostendse Compagnie in het gedrang waren gekomen, veilig te stellen.

De Oostenrijkse regering was in de jaren 1720-1730 niet in staat om de uitbreidingspogingen en de handel van de Oostendse Compagnie stevig te steunen. Zo moest Karel VI, die er alles voor over had om zijn "Pragmatieke Sanctie" te doen aanvaarden, op 31 mei 1727 een tekst ondertekenen die de liquidatie van de Oostendse Compagnie voor een periode van zeven jaar stipuleerde: het laatste konvooi van zeven schepen vertrok in 1727.

Op 16 maart 1731 werd de Oostendse Compagnie definitief opgeheven: in Wenen erkenden Engeland en de Verenigde Provincies de Pragmatieke Sanctie, op voorwaarde dat keizer Karel VI er zich zou toe verbinden alle handel tussen de Oostenrijkse Nederlanden en Oost-Indië stop te zetten.

250ste verjaardag van de oprichting van de Oostendse Compagnie

[Maria Theresia](#)

Maria Theresia is geboren in Wenen op 13 mei 1717, als dochter van Karel VI.

In 1736 huwde zij met Frans Stefan van Lotharingen, die van 1745 tot 1765 als Frans I Rooms-Duitse keizer was.

Bij de dood van haar vader in 1740 volgde Maria Theresia hem op in de erflanden, o.a. in de Zuidelijke Nederlanden.

Hoewel haar opvolging in het rijk klaar en duidelijk geregeld was dank zij de “*Pragmatieke Sanctie*”, bleek al spoedig dat deze geen garantie bood. Een coalitie van tegenstanders (Frankrijk, Beieren, Spanje, Pruisen) bedreigde haar gebied: het was de Oostenrijkse Successieoorlog, die eindigde met de vrede van Aken van 18 oktober 1748. In die jaren wist Maria Theresia de Habsburgse gebieden te handhaven, zij het dat in Italië Parma, en in Duitsland Silezië verloren gingen, dit laatste aan Frederik II de Grote van Pruisen.

In de periode van vrede tussen 1748 en 1756 zorgde zij voor de reorganisatie van het staatsbestel, de hervorming van het leger, en de sanering van de financiën.

Tussen 1756 en 1763 brak de Zevenjarige oorlog uit, tussen enerzijds Oostenrijk en Frankrijk, de vroegere vijanden, en anderzijds Engeland en Pruisen. Een zeldzame keer waren de Zuidelijke Nederlanden niet het strijdtoneel. Voor Oostenrijk eindigde deze oorlog zonder resultaat: Silezië bleef bij Pruisen.

Sindsdien richtte Maria Theresia haar politiek op de bestendiging van de vrede, en zij verzette zich tegen de meer agressieve buitenlandse politiek van haar zoon, de latere Jozef II, die nochtans de steun had van kanselier Kaunitz.

Maria Theresia was een geboren heerseres. Zij was zeer intelligent, doortastend in haar optreden, en vroom. Hoewel zij afkerig was van de ideeën van de Verlichting, deelde zij vanuit christelijk en sociaal oogpunt de opvattingen die de verlichte despoten van haar tijd huldigden ten aanzien van de wenselijkheid tot meer overzichtelijk en beter georganiseerde bestuursvormen te komen, waarbij met name de voorrechten van de Kerk beknot werden. Erg radikaal waren de hervormingen onder Maria Theresia weliswaar niet, maar hun effect was groot: de invloed van de Kerk op het onderwijs werd verminderd, de privileges van adel en geestelijkheid op gebied van belastingen werden opgeheven.

Zij overleed in Wenen op 29 november 1780.

Maria Theresia bracht zestien kinderen ter wereld, waaronder de latere keizers Jozef II en Leopold II, de landvoogdes Maria Christina, en de Franse koningin Marie-Antoinette.

(Andreas Moller)

(Martin van Meytens)

(Joseph Ducreux)

Maria Theresia

Maria Theresia

Maria Theresia

De slag van Fontenoy

Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog stonden Oostenrijk en Engeland tegenover Spanje, Frankrijk, Pruisen, en Beieren.

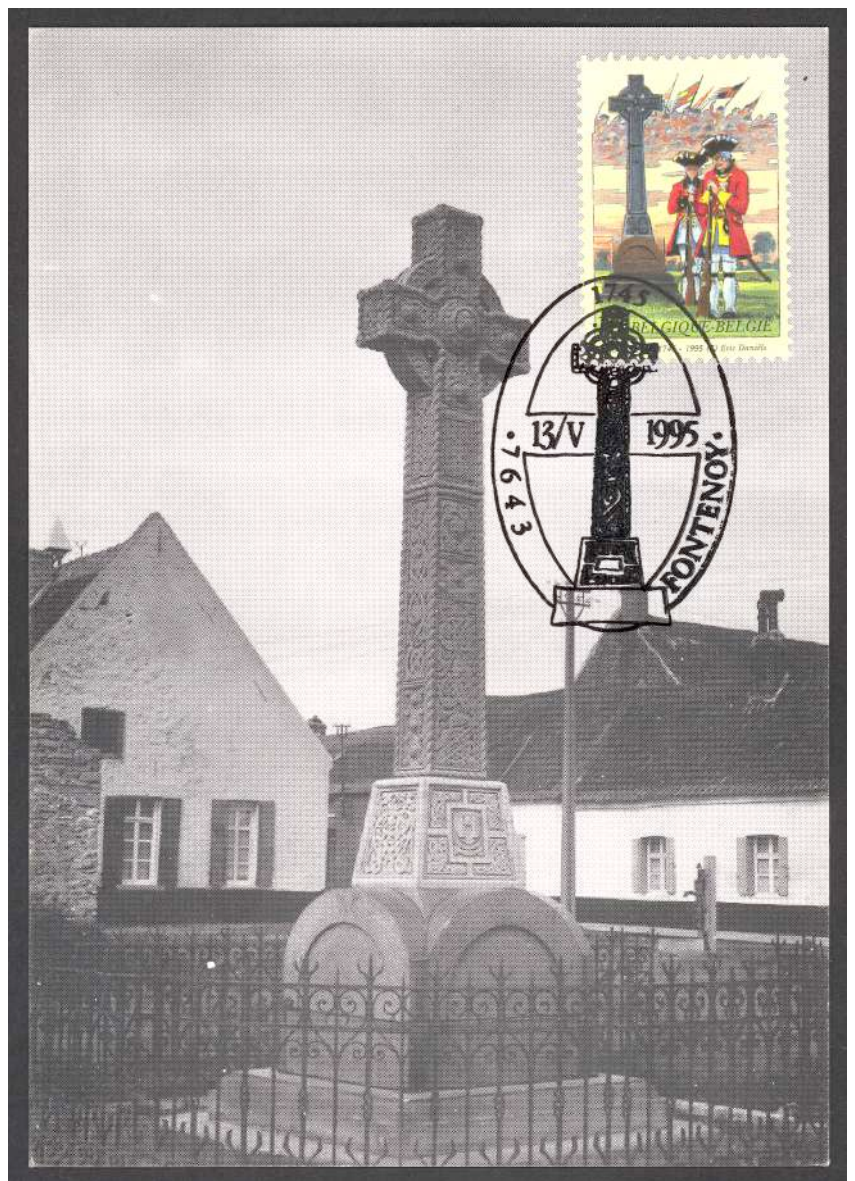
In onze gewesten was de hoofdvijand Frankrijk, en vanaf 1744 werden de Zuidelijke Nederlanden opnieuw het strijdtoneel van Europa: Frankrijk viel onze gebieden binnen, en op 11 mei 1745 behaalden de Franse legers, onder leiding van de maarschalk Maurits van Saksen, in Fontenoy een beslissende overwinning op de Oostenrijkse, Hollandse, en Engelse troepen.

Deze overwinning werd gevolgd door de Franse bezetting van gans de Zuidelijke Nederlanden: Brussel werd ingenomen op 21 februari 1746, en Antwerpen op 1 juni 1746.

Maar de militaire overwinningen werden niet verzilverd op diplomatiek vlak: de Zuidelijke Nederlanden gingen, bij het verdrag van Aken van 18 oktober 1748, terug naar Oostenrijk.

Maurice de Saxe biedt de overwinning van Fontenoy aan aan de Franse koning Lodewijk XV

Antoing: monument van de slag van Fontenoy

Karel van Lotharingen

Karel van Lotharingen is geboren in Lunéville op 12 december 1712. Hij was de schoonbroer van Maria Theresia.

Op 17 april 1741 werd hij aangeduid als opvolger van Maria Elisabeth in de landvoogdij over de Zuidelijke Nederlanden. Maria Elisabeth had immers, omwille van haar zwakke gezondheid, de teugels van de regering niet meer strak in handen, en zij overleed op 26 augustus 1741.

Maar Karel van Lotharingen streed van 1741 tot 1744 in Bohemen tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog, en liet het bewind over de zuidelijke Nederlanden over aan gevolmachtigde ministers, eerst graaf Frederik van Harrach, nadien Karel Ferdinand, graaf van Königsegg-Erps.

In januari 1744 trad hij in het huwelijk met Maria Anna van Oostenrijk, zuster van Maria Theresia.

Op 26 maart 1744 deed Karel van Lotharingen met zijn echtgenote zijn blijde intrede in Brussel, en daarna vertrok hij opnieuw naar het strijdtoneel. Hij liet zijn echtgenote achter als landvoogdes, maar zij stierf kort nadien, op 16 december 1744. Wenzel Anton von Kaunitz-Rittberg werd belast met het bestuur van de Oostenrijkse Nederlanden.

Na het verdrag van Aken van 1748 keerde Karel van Lotharingen in april 1749 naar Brussel terug, maar hij liet tot aan zijn dood in 1780 het bewind grotendeels over aan gevolmachtigde ministers:

- Anton Otto, markies van Botta-Adorno (1749-1753)
- Karel Filips Jan, graaf van Cobenzl (1753-1770)
- Prins Georg Adam von Starhemberg (1770-1783)

Alhoewel hij op politiek vlak van weinig betekenis geweest is, genoot hij een grote populariteit onder de bevolking, vooral omdat zijn landvoogdij van 1748 tot 1780 samenviel met een ongekend lange periode van vrede, die gepaard ging met een bloei van de economie en de cultuur, hetgeen dan op zijn beurt leidde tot een verbetering van de welvaart.

Karel van Lotharingen stierf in Tervuren op 4 juli 1780.

Karel van Lotharingen

*Paleis van Karel van Lotharingen
in Brussel*

*Het brouwershuis, op de Grote Markt van Brussel. Boven op de gevel werd
in 1752 een ruitersstandbeeld van Karel van Lotharingen opgericht.*

Karel van Lotharingen

Charles-Joseph de Ligne

Charles-Joseph, prins de Ligne is geboren in Brussel op 23 mei 1735.

Hij trad in 1752 in Oostenrijkse dienst, en onderscheidde zich in de Zevenjarige oorlog en in de Beierse Successieoorlog.

Als gezant in Sint-Petersburg, van 1781 tot 1787, verwierf hij de gunst van de tsarin Catharina II, die hem de titel van Russisch veldmaarschalk schonk.

Keizer Jozef II, wiens vriend en raadgever hij was, verleende hem in 1788 de waardigheid van grootmeester der artillerie. In 1789 nam hij deel aan het beleg van Belgrado.

In 1807 benoemde keizer Frans I hem tot bevelhebber van de garde, en in 1808 tot veldmaarschalk.

Hij stierf in Wenen op 13 december 1814.

De prins de Ligne was een van de schitterendste vertegenwoordigers van de Verlichting. Hij stond in briefwisseling o.a. met Frederik II van Pruisen, Rousseau, Voltaire, en Goethe.

Met zijn “Mélanges” geldt hij als de belangrijkste Franstalige schrijver van de Zuidelijke Nederlanden in de 18de eeuw.

Charles-Joseph de Ligne

*Het kasteel van Beloeil,
eigendom van de prins de Ligne*

Jozef II

Jozef II is geboren in Wenen op 13 maart 1741, als zoon van Maria Theresia en van Frans Stefan van Lotharingen.

In 1765, na de dood van zijn vader, werd hij gekozen tot Rooms-Duitse keizer. Hij werd eveneens mederegent, naast zijn moeder Maria Theresia, in de Oostenrijkse erflanden. Zijn bevoegdheden bleven echter beperkt tot de opperste legerleiding.

Na de dood van zijn moeder op 29 november 1780 werd hij keizer van Oostenrijk, en kon hij zijn eigen staatsconcept, dat hij lang tevoren al had opgesteld, in praktijk brengen. Hij stelde zich tot doel de nog steeds staatkundig los aan elkaar hangende Donaumonarchie tot een strak georganiseerde, gecentraliseerde eenheidsstaat om te bouwen, waarbij hij het voorbeeld van de Pruisische staat van Frederik II voor ogen had.

Sterk waren zijn gedachten beïnvloed door het rationalisme van de Verlichting, maar in zijn onstuimige dadendrang liet hij zich blindelings, bijna doctrinair, door deze ideeën leiden.

Ten behoeve van de Zuidelijke Nederlanden, die hij in 1781 bezocht, trachtte Jozef II de openstelling van de Schelde te verkrijgen, maar het lukte hem slechts een schadevergoeding voor de sluiting ervan te bemachtigen. Wel legde hij beslag op de barrièresteden, die in 1782 door de Verenigde Provinciën werden afgestaan.

Reeds op 13 oktober 1781 kondigde Jozef II het "Toleranzpatent" af, dat op 12 november in de Oostenrijkse Nederlanden van kracht werd.

Door dit edict werden de katholieke en de protestantse godsdiensten op gelijke voet gesteld, en werd het eeuwenoude monopolie van de katholieke kerk verbroken.

In 1783 werden ruim 150 contemplatieve kloosters in de Zuidelijke Nederlanden opgeheven.

In 1787 volgde een nieuwe territoriale indeling van het gebied in negen kreitsen. Iedere kreits kreeg een intendant en werd onderverdeeld in arrondissementen. De justitiële instellingen werden bij deze nieuwe indeling aangepast.

En zo bleef het edicten regenen: afschaffing van de foltering, regeling van de kermessen, plaats van de kerkhoven, enz.

Maar, hoe goed bedoeld en hoe logisch al deze ingrijpende maatregelen waren, zij betekenden het verlies van eeuwenoude functies, het opheffen van privileges, en een moeilijk te slikken pil voor de lokale adel, ambtenarij, en clerus. Dit alles leidde tot de Brabantse Omwenteling van 1789.

Verbitterd door zoveel onbegrip stierf Jozef II in Wenen op 20 februari 1790.

Jozef II

Tweehonderdste verjaardag van het Tolerantie-edict van Jozef II

Maria Christina

Maria Christina is geboren in Wenen op 13 mei 1742, als dochter van Maria Theresia.

Na de dood van Karel van Lotharingen op 4 juli 1780 werd zij door haar moeder, keizerin Maria Theresia, samen met haar echtgenoot Albrecht-Casimir, hertog van Sachsen-Teschen, met wie zij in 1766 was gehuwd, in augustus 1780 tot landvoogdes van de Zuidelijke Nederlanden benoemd.

De beide landvoogden werden echter niet belast met de politieke verantwoordelijkheid. Onder Jozef II lag de echte macht bij diens gevolmachtigde ministers:

- Prins Georg Adam von Starhemberg (tot 1783)
- Louis Charles, graaf Barbiano di Belgioioso (1783-1787)
- Graaf Ferdinand von Trauttmansdorff-Weinberg (1787-1790)

Maria Christina kon geen versoepeling bekomen van de hervormingsmaatregelen van haar broer, keizer Jozef II, die zij afkeurde.

In november 1789, tijdens de Brabantse Omwenteling, moest zij Brussel verlaten. Zij keerde in juni 1791 naar Brussel terug, maar verliet na de Oostenrijkse nederlaag in Jemappes in 1792 definitief de Zuidelijke Nederlanden.

Zij stierf in Wenen op 24 juni 1798.

Maria Christina

De Brabantse Omwenteling van 1789-1790

Jozef II, doordrongen met de ideeën van de Verlichting, vaardigde in een minimum van tijd een groot aantal edicten uit, die in de Zuidelijke Nederlanden een totale ommekeer van tradities en administratie betekenden:

- 1781: Tolerantie-edict, meteen het einde van het katholiek monopolie.
- 1783: Opheffing van de contemplatieve kloosters.
- 1787: Nieuwe territoriale indeling van het gebied in negen kreitsen. Bij deze nieuwe indeling werden ook de justitiële instellingen aangepast.

Maar, hoe goed bedoeld en hoe logisch al deze ingrijpende maatregelen waren, zij betekenden het verlies van eeuwenoude functies, het opheffen van privileges, en een moeilijk te slikken pil voor de lokale adel, ambtenarij en clerus.

Vanaf 1787 brak het verzet los, maar Jozef II reageerde fel: hij stuurde een nieuwe, gevolmachtigde minister, graaf Ferdinand von Trauttmansdorff-Weinberg, en zette het leger in, onder bevel van generaal d'Alton.

Onder invloed van de Franse revolutie en van de Luikse opstand van juli-augustus 1789 zou het verzet uitgroeien tot een ware omwenteling.

In de verzetsbeweging traden twee opinierichtingen naar voren: de behoudsgezinde “*Statisten*”, o.l.v. [Hendrik van der Noot](#) (1731-1827), die een integrale restauratie van het Ancien Régime beoogden, en de meer progressistische “*Vonckisten*”, o.l.v. [Jan Frans Vonck](#) (1743-1792), die opkwamen voor meer democratie en de afschaffing van de oude voorrechten.

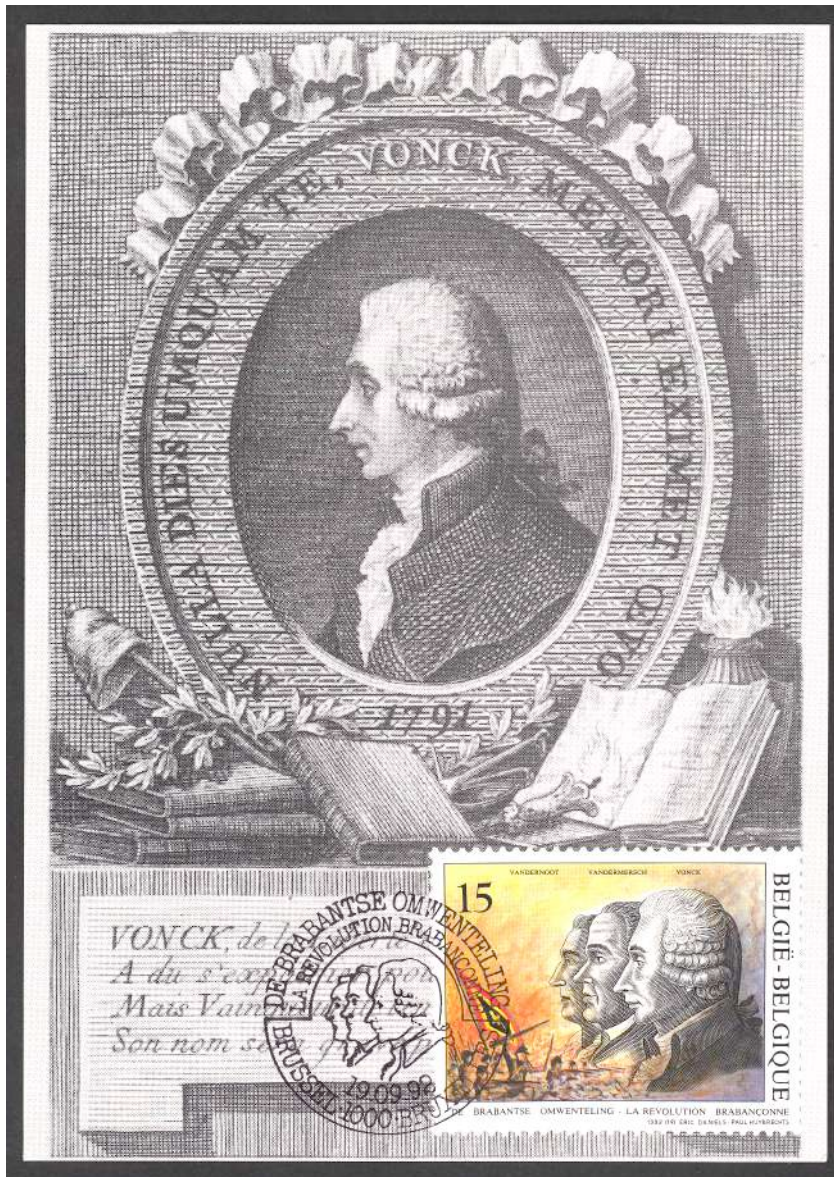
De harde Oostenrijkse koers leidde aanvankelijk tot hun eensgezind optreden. Vanuit Breda, waar beide leiders gevlucht waren, viel einde 1789 een klein patriottenleger, o.l.v. [Jan André van der Mersch](#) (1734-1792) de Kempen binnen. In minder dan twee maanden werden Turnhout, Gent, Brussel, en Namen ingenomen. De Oostenrijkse regering vluchtte, en op 18 december 1789 deed het “Comité van Breda” zijn officiële intrede in Brussel.

Op 7 januari 1790 kwamen in Brussel de Staten-Generaal van de Zuidelijke Nederlanden bijeen. Zij proclameerden de soevereiniteit van de Verenigde Belgische Staten.

Maar van der Noot, die eerste minister werd, voorzag in het behoud van alle oude toestanden en privileges, hetgeen zeer vlug leidde tot zware twisten met Vonck. Na een vergeefse verzoeningspoging tussen de twee strekkingen in mei 1790 was het voor de nieuwe Oostenrijkse keizer, Leopold II, een koud kunstje om einde 1790 de onderling verdeelde Belgische Staten te heroveren, en het Ancien Régime, onder Oostenrijks bewind, te herstellen.

[Hendrik van der Noot & Jan André van der Mersch](#)

Jan Frans Vonck

[Leopold II](#)

Leopold II is geboren in Wenen op 5 mei 1747, als derde zoon van Maria Theresia. Hij was de broer van Jozef II.

Na de dood van Jozef II op 20 februari 1790 werd hij keizer over de Habsburgse landen.

Einde 1790 kon hij zonder moeite de onderling verdeelde Belgische Staten, die het resultaat waren van de Brabantse Omwenteling, heroveren, en het Oostenrijks gezag herstellen in de Zuidelijke Nederlanden.

Hij voerde een conservatiever beleid dan zijn voorganger en broer Jozef II, zonder evenwel diens hervormingen ongedaan te maken.

Hij liet zich in Brussel vertegenwoordigen door gevolmachtigde ministers, eerst graaf Florimond de Mercy-Argenteau (1790-1791), nadien graaf Franz Georg von Metternich-Winneburg (1791-1794).

Leopold II stierf in Wenen op 1 maart 1792.

Leopold II

Frans I

Na de dood van Leopold II op 1 maart 1792 besteedde zijn zoon Frans I de Oostenrijkse troon. Hij is geboren in Firenze op 12 februari 1768. Hij verbleef sinds 1784 aan het Weense hof, waar zijn oom Jozef II hem trachtte op te leiden tot een verlicht despoot.

Vrijwel onmiddellijk na zijn troonsbestijging geraakte hij in oorlog met het revolutionaire Frankrijk. Hij verloor op 6 november 1792 de slag van Jemappes tegen de Fransen o.l.v. Dumouriez, maar hij nam zijn revanche in de slag van Neerwinden van 18 maart 1793.

De dag voor deze laatste overwinning had hij zijn broer, aartshertog Karel (1771-1847) benoemd tot landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden, en op 23 april 1794 liet hij zichzelf in Brussel kronen tot keizer.

Maar twee maanden later betekende de Oostenrijkse nederlaag in de slag van Fleurus van 26 juni 1794 het definitieve einde van de Oostenrijkse aanwezigheid in de Zuidelijke Nederlanden.

Frans I

Aartshertog Karel, laatste Oostenrijkse landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden

Epiloog

De slag van Fleurus betekende het einde van de Oostenrijkse - en dus van de Habsburgse - overheersing van de Zuidelijke Nederlanden.

Het Frans bewind begon, met als voornaamste doel de revolutionaire ideeën in de praktijk om te zetten in een land dat er niet klaar voor was. Dit leidde o.a. tot de Boerenkrijg.

Het revolutionair bewind werd gevolgd door het keizerrijk van keizer Napoléon I.

Dit keizerrijk kwam ten val in de slag van Waterloo van 18 juni 1815. Het Congres van Wenen besliste daarop dat de Zuidelijke Nederlanden zouden ingelijfd worden bij de Verenigde Provinciën.

Deze toestand duurde tot einde augustus 1830, wanneer een nationale opstand uiting gaf aan het ongenoegen van de Belgen om als tweederangsburgers beschouwd te worden door Nederland.

België werd geboren...

Generaal Dumouriez en de slag van Jemappes op 6 november 1792

De slag van Neerwinden van 18 maart 1793

18 juni 1815: de slag van Waterloo betekent het definitief einde van de Franse overheersing

De verliezer: keizer Napoléon I

Blücher

Wellington

De Brabantse Omwenteling van 1830, die leidde tot de Belgische onafhankelijkheid